

Stemmen van waarde

Emalise Joosse & Laurette Liefing
Christelijke Hogeschool Ede, Opleiding Social Work
Project Innoveren en Ondernemen, SW-8-INNOV-17

Stemmen van waarde

*Bachelor scriptie over ervaringen met het ‘Ontlokken van meerstemmigheid’
volgens de benadering van Open Dialogue*

Emalise Joosse & Laurette Liefting

Project Innoveren en Ondernemen, eindverslag, SW-8-INNOV-17

Christelijke Hogeschool Ede, Social Work

Uitstroombestemming Geestelijke Gezondheidszorg

Studentnummers: E.E. Joosse (161484)

L.H. Liefting (150656)

Opdrachtgever: Lectoraat Informele netwerken en Laatmoderniteit CHE, A. Van Dieren

Afstudeercoach: Aletta Simons

Datum: 31-05-2019

Aantal woorden inhoudelijke deel: 14.999

Voorwoord

Na een periode van hard werken presenteren wij met trots ons onderzoeksverslag 'Stemmen van waarde'. Wij hebben onderzoek gedaan naar ervaringen met het element 'ontlocken van meerstemmigheid' uit de benadering Open Dialogue. Het bleek niet makkelijk te zijn om grip te krijgen op dit onderwerp, maar uiteindelijk hebben wij hierover een duidelijk beeld kunnen krijgen en zijn we enthousiast geraakt over de benadering en het ontlocken van meerstemmigheid.

Dit onderzoek is geschreven in het kader van ons afstudeeronderzoek aan de opleiding Social Work met als uitstroomprofiel geestelijke gezondheidszorg. Het onderzoek is uitgevoerd in opdracht van het associate lectoraat 'Informele netwerken en Laatmoderniteit' van de Christelijk Hogeschool Ede. Het lectoraat zal de resultaten van dit onderzoek gebruiken ter onderbouwing van hun eigen onderzoek 'Dialogisch werken met informele netwerken'.

Als onderzoekers willen wij graag een aantal mensen bedanken. Allereerst onze opdrachtgever Albert van Dieren. Hij heeft ons het vertrouwen gegeven om mee te werken aan zijn onderzoek en heeft ons hierin begeleid en ondersteund. Wij willen hem bedanken voor zijn hulp en feedback tijdens het onderzoeksproces. Vervolgens willen wij Tom van Wel, contactpersoon van Altrecht, bedanken. Hij heeft tijd geïnvesteerd om ons aan contacten te helpen voor de veldoriëntatie en om de juiste respondenten te werven voor het praktijkonderzoek. Wij willen hem bedanken voor zijn tijd en bereidwilligheid. Als derde willen wij onze afstudeerbegeleider en coach Aletta Simons bedanken. Zij heeft ons met kritisch opbouwende feedback geholpen om een relevant en mooi resultaat neer te kunnen zetten. Daarbij willen we onze medestudenten uit de leerwerkgemeenschap bedanken voor het meedenken, de kritische feedback en inspiratie. Ook willen we allen die wij mochten interviewen hartelijk bedanken. Zonder hen hadden wij het onderzoek niet kunnen uitvoeren. Hierbij denken we aan de professionals en netwerkleden die ons toestemming gaven om hen te interviewen. Als laatste willen we onze eigen netwerkleden bedanken voor hun steun en vertrouwen in ons kunnen. Het was een intensieve en soms stressvolle periode, waarin we altijd een beroep op hen hebben kunnen doen.

Door het onderzoeksproces zijn wij persoonlijk gegroeid met vallen en opstaan. We hebben geleerd om niet op te geven, soms los te laten, opnieuw te beginnen en te streven naar het beste in ons eigen kunnen. We hebben geleerd compromissen te sluiten en elkaars kwaliteiten te stimuleren en benutten om op die manier een mooi resultaat te kunnen neerzetten. We zijn geïnspireerd en geënthousiasmeerd voor onze toekomstige carrière.

Emalise Joosse & Laurette Liefing

Samenvatting

In dit onderzoek zijn ervaringen onderzocht met het element 'Ontlokken van meerstemmigheid' van de benadering Open Dialogue. Open Dialogue is een netwerkgerichte benadering, waarin de focus ligt op het aangaan van een dialoog tussen professional, cliënt en netwerk. De behandeling vindt dan ook plaats tijdens netwerkbijeenkomsten. Het ontlokken van meerstemmigheid is één van de twaalf sleutelementen, welke een beschrijving zijn van de manier waarop de professional, de cliënt en het netwerk, benadert. Het ontlokken van meerstemmigheid staat voor het horen van alle stemmen in een netwerkbijeenkomst. Deze verschillende stemmen worden binnen Open Dialogue onderscheiden in horizontale en verticale meerstemmigheid.

Open Dialogue komt van oorsprong uit Finland en is sinds 2017 geïmplementeerd binnen vier Nederlandse GGZ-instellingen. Binnen deze instellingen is tot op heden weinig bekend over de ervaringen met de benadering. Er is een jaarevaluatie uitgebracht, waarin in hoofdlijnen de eerste ontwikkelingen zichtbaar worden. Hieruit blijkt dat het werken met Open Dialogue een grote transformatie is van de huidige GGZ. Middels dit onderzoeksverslag wordt een concreet beeld gegeven over ervaringen met specifiek het element 'Ontlokken van meerstemmigheid'.

Het onderzoek is opgedeeld in een literatuur- en praktijkonderzoek. In het literatuuronderzoek wordt er ingegaan op de ontstaansgeschiedenis van Open Dialogue en op de dingen die kenmerkend zijn voor de manier van werken binnen deze benadering. Vervolgens wordt er ingezoomd op de betekenis van het element 'Ontlokken van meerstemmigheid' en de enkele ervaringen die hiermee bekend zijn. Voor het praktijkonderzoek zijn er interviews afgelegd met de drie partijen die direct betrokken zijn bij het ontlokken van meerstemmigheid in de praktijk; professional, cliënt en netwerk. De interviews zijn geanalyseerd en gerapporteerd aan de hand van kernlabels.

In de eindconclusie worden de resultaten uit het literatuur- en praktijkonderzoek met elkaar vergeleken. De overeenkomsten tussen de uitkomsten blijken groot. De manier waarop meerstemmigheid kan worden ontlokt volgens de literatuur, komt terug in de ervaringen uit de praktijk. Er bestaan zowel directe als indirecte manieren van ontlokken, waarbij aandacht wordt gegeven aan alle stemmen. De ervaringen uit zowel literatuur als praktijk zijn beduidend positief. Het ontlokken van meerstemmigheid wordt ervaren als een waardevol element, dat zorgt voor nieuwe inzichten en een groeiend begrip tussen de aanwezigen van een netwerkbijeenkomst. Tegelijkertijd laten de resultaten ook zien dat er situaties kunnen voorkomen, waarin het ontlokken van meerstemmigheid als lastig ervaren wordt of waarin het zorgt voor twijfel bij de professionals. De aanbevelingen uit het onderzoek zijn gericht op het in kaart brengen van de redenen achter deze moeilijkheden en het aanbieden van oefenmogelijkheden met casussen, waarin twijfel een rol speelt.

Na het verzamelen en verwerken van de resultaten is er gezocht naar een manier om deze om te zetten in lesmateriaal voor de CHE-minor 'Professional in de GGZ'. Hieruit is een beroepsproduct tot stand gekomen, waarmee (toekomstige) professionals inzicht kunnen krijgen in het element 'Ontlokken van meerstemmigheid'.

Inhoudsopgave

1.	Inleiding	5
	<i>De aanleiding van het onderzoek.....</i>	<i>5</i>
	<i>De context van het onderzoek</i>	<i>6</i>
	<i>Leeswijzer.....</i>	<i>8</i>
1.	Probleemstelling.....	9
	<i>Het praktijkprobleem</i>	<i>9</i>
	<i>Praktijkrelevantie.....</i>	<i>9</i>
	<i>Stakeholders.....</i>	<i>10</i>
	<i>Onderzoeksdoel en onderzoeksvragen</i>	<i>12</i>
2.	Methode van onderzoek	13
3.	Deelvraag 1.....	16
	<i>Conclusie deelvraag 1</i>	<i>22</i>
4.	Deelvraag 2.....	23
	<i>Conclusie deelvraag 2</i>	<i>28</i>
5.	Deelvraag 3.....	29
	<i>Ervaringen van professionals.....</i>	<i>29</i>
	<i>Ervaringen van cliënten en netwerkleden.....</i>	<i>34</i>
	<i>Conclusie deelvraag 3</i>	<i>38</i>
6.	Deelvraag 4.....	40
	<i>Conclusie deelvraag 4</i>	<i>42</i>
7.	Eindconclusie & Aanbevelingen.....	43
	<i>Aanbevelingen.....</i>	<i>44</i>
10.	Discussie.....	46
	Literatuurlijst.....	48
	Bijlage 1 Veldoriëntatie.....	52
	Bijlage 2 Begrippenlijst	53
	Bijlage 3 Eindpresentatie onderzoek	54
	Bijlage 4 Stakeholderanalyse.....	60
	Bijlage 5 Schematische literatuurverkenning	63
	Bijlage 6 Interviewvragen.....	70
	Bijlage 7 Kernlabelschema's.....	72
	Bijlage 8 Beroepsproduct.....	76

1. Inleiding

De aanleiding van het onderzoek

De aanleiding van het onderzoek is de implementatie van Open Dialogue in de Nederlandse GGZ sinds 2017 (Werkplaats Herstelondersteuning, z.d.). In het eerste jaar werken met Open Dialogue, is er een evaluatie opgestart vanuit de Werkplaats Herstelondersteuning. Op basis van de resultaten uit deze evaluatie, kon er een eerste voorzichtige conclusie getrokken worden over de ontwikkeling van Open Dialogue in Nederland (Bierbooms, 2018).

Open Dialogue is een benadering afkomstig uit Finland en wordt in verschillende landen over de wereld getest. Het kernprincipe van de benadering is dat zorg wordt verleend binnen het netwerk van een cliënt. De behandeling vindt dan ook plaats via netwerkbijeenkomsten waarin zowel de cliënt als het netwerk zijn betrokken. Het is een herstelgerichte benadering, met als focus het mobiliseren van de hulpbronnen van de cliënt en zijn netwerk. (Razzaque & Stockmann, 2016).

Vanuit het Associate Lectoraat 'Informeel netwerken en Laatmoderniteit' kwam de vraag om onderzoek naar Open Dialogue. Binnen het Lectoraat wordt onderzoek gedaan naar de ervaren handelingsverlegenheid van professionals als het gaat om het betrekken van het netwerk bij de behandeling. Op basis van het onderzoek van het Lectoraat is de Handleiding Dialogische gespreksvoering ontwikkeld. De informatie in de handleiding is ontleend aan diverse netwerkgerichte benaderingen waarin de dialoog centraal staat. Hieronder valt ook de benadering van Open Dialogue (Dekker & Van Dieren, 2018).

Na een eerste gesprek met onderzoeker Albert van Dieren, werd duidelijk dat er vanuit het Lectoraat vraag was naar afstuderende Social Workers die onderzoek wilden doen naar elementen van Open Dialogue. Als toekomstige GGZ-professionals zullen wij als onderzoekers een werkveld binnenstappen waarin steeds meer gezocht wordt naar manieren om het netwerk te betrekken in de zorg voor de cliënt (Movisie, 2018). Om deze reden wekte de onderzoeksvraag vanuit het Lectoraat onze interesse. Door dit onderzoek krijgen wij de kans kennis op te doen over een netwerkgerichte manier van werken.

De context van het onderzoek

Macroniveau

De focus die Open Dialogue legt op het betrekken van het netwerk, sluit aan op een landelijk beleid ingevoerd in 2015, namelijk de Wet Maatschappelijke Ondersteuning (WMO). In de wet staat het volgende:

“dat burgers een eigen verantwoordelijkheid dragen voor de wijze waarop zij hun leven inrichten en deelnemen aan het maatschappelijk leven, en dat van burgers mag worden verwacht dat zij elkaar naar vermogen daarin bijstaan” (Inleiding Wet Maatschappelijke Ondersteuning 2015).

Hieruit blijkt dat de WMO zelfregie en participatie van burgers als doel heeft. De rol van de professional is sinds de invoering van deze wet voornamelijk gericht op het ondersteunen van cliënten bij het zelf oplossen van hun problemen (Movisie, 2017). Werken aan de zelfregie van de cliënt betekent ook aandacht voor het sociale netwerk van de cliënt. Hulp uit de eigen sociale kring, kan de zelfregie vergroten (Movisie, 2018).

Mesoniveau

De focus van hulpverleningsorganisaties binnen de GGZ is door de instelling van de WMO verschoven. Het beleid binnen organisaties is steeds meer gefocust op zelfregie van de cliënt en het betrekken van diens netwerk. Een andere grote ontwikkeling binnen de GGZ is het bieden van herstelondersteunende zorg. In de afgelopen dertig jaar is de volgende betekenis voor het woord ‘herstel’ geïntroduceerd:

“Het ervaren van een bevredigend, hoopvol en betekenisvol leven, ondanks de beperkingen van de ziekte” (Brouwers, Van Gestel-Timmermans, & Van Nieuwenhuizen, 2013, p. 14).

GGZ instellingen hebben samen met andere partijen een groeiende ambitie om zorg te bieden die aansluit op dit herstelprincipe. Naar aanleiding van deze ambitie is vanuit een aantal instellingen de Werkplaats Herstelondersteuning opgericht (Boertien, Van Bakel, & Kole, 2012). De centrale vraag voor deze Werkplaats is:

“Hoe geven wij herstelondersteuning vorm in onze organisaties en wat zijn daarbij de noodzakelijke voorwaarden?” (Boertien et al., 2012, p. 1).

Toen de Werkplaats kennis nam van Open Dialogue, deed het ze vermoeden dat de benadering in Nederland mogelijk een goede aanvulling kan zijn op het beschikbare aanbod van herstelondersteuning. In 2017 is er dan ook een start gemaakt met de implementatie van Peer-

supported Open Dialogue (POD)¹ binnen de vier GGZ-instellingen Altrecht, Lister, MetGGz en GGzE (Bierbooms, 2018).

De implementatie van de benadering vraagt wel om een veranderingsproces binnen de bestaande hulpverlening. Binnen de vier instellingen heeft het nogal wat gevraagd van de hierbij betrokken partijen (Bierbooms, 2018).

Microniveau

In de Handleiding Dialogische gespreksvoering (2018) van het Lectoraat Informele netwerken en Laatmoderniteit, staat dat professionals handelingsverlegenheid ervaren om familie en belangrijke anderen uit de omgeving van de cliënt te betrekken bij netwerkbijeenkomsten. De redenen hiervoor komen voort uit de moeite die professionals hebben bij de vertragende werking, het hanteren van de complexiteit en de onvoorspelbaarheid van netwerkbijeenkomsten (Dekker & Van Dieren, 2018). De uitgangspunten in de benadering van Open Dialogue zouden kunnen helpen deze handelingsverlegenheid te verminderen.

De manier van werken volgens deze uitgangspunten is echter heel anders dan de gebruikelijke manier van werken binnen de GGZ. In de doorsnee gespreksvoering binnen de psychiatrie is het vaak alleen de stem van de professional die spreekt en beslissingen maakt voor de cliënt (Galbusera & Kyselo, 2017). Open Dialogue staat hier recht tegenover met de focus die de benadering legt op het aangaan van een dialoog. In de dialoog is de professional niet langer degene die de betekenissen oplegt, maar gaat hij in plaats daarvan een verbinding aan met de cliënt en het netwerk (Razzaque & Stockmann, 2016).

In Nederland is er tot op heden weinig bekend over de ervaringen met deze andere manier van werken. Dit komt omdat er pas in 2017 een start is gemaakt met de implementatie van Open Dialogue. In de evaluatie van de Werkplaats Herstelondersteuning, waarin het eerste jaar werken met Open Dialogue is vastgelegd, staat dat er veel positieve ervaringen zijn, maar wordt tegelijkertijd het belang benadrukt te realiseren dat het werken volgens Open Dialogue nog niet in alle organisaties even goed lukt. Met deze gegevens wordt enkel een eerste voorzichtige conclusie gegeven over de ontwikkeling van Open Dialogue in Nederland (Bierbooms, 2018).

Middels dit onderzoeksverslag wordt er een concreter beeld gegeven over de ervaringen die er zijn met één specifiek element van Open Dialogue, namelijk het 'Ontlokken van meerstemmigheid'. De keuze voor dit element is gebaseerd op een veldoriëntatie die heeft plaatsgevonden aan het begin van het onderzoeksproces (zie bijlage 1). Er is in dit onderzoek gekeken naar de ervaringen van alle partijen die direct betrokken zijn bij het ontlokken van meerstemmigheid in de praktijk. Dit zijn de drie deelnemende partijen binnen netwerkbijeenkomsten; professionals, cliënten en netwerkkleden. In de leeswijzer op de volgende pagina, is puntsgewijs weergegeven hoe het onderzoeksverslag is opgebouwd.

¹ POD is een variant van Open Dialogue met een expliciete toevoeging van peer supporters (ervaringsdeskundigen).

Leeswijzer

Zie bijlage 2 voor de begrippenlijst die kan worden geraadpleegd bij het lezen van dit onderzoeksverslag.

- In hoofdstuk 2 wordt het praktijkprobleem beschreven dat gezien kan worden als de aanleiding van dit onderzoek. Verder zal ingegaan worden op de relevantie die dit onderzoek heeft voor de praktijk en komen de betrokken stakeholders, het onderzoeksdoel, de hoofden de deelvragen aan de orde.
- In hoofdstuk 3 wordt er een verantwoording gegeven van de gebruikte onderzoeksmethoden en zal kort worden ingegaan op de wijzigingen die hierin zijn aangebracht gedurende de uitvoering van het onderzoek.
- In hoofdstuk 4 en 5 wordt er antwoord gegeven op de eerste en de tweede deelvraag aan de hand van verzamelde data uit de literatuur.
- In hoofdstuk 6 wordt er een antwoord gegeven op de derde deelvraag aan de hand van verzamelde data uit de praktijk.
- In hoofdstuk 7 wordt er een antwoord gegeven op de vierde deelvraag, dat gezien kan worden als de basis voor het beroepsproduct.
- In hoofdstuk 8 wordt er een antwoord gegeven op de hoofdvraag in de vorm van een eindconclusie gebaseerd op de deelconclusies uit hoofdstuk 4, 5, 6 en 7.
- In hoofdstuk 9 worden er op basis van de eindconclusie aanbevelingen gegeven aan de praktijk en de opdrachtgever. Eén van de aanbevelingen is gelinkt aan het beroepsproduct.
- In hoofdstuk 10 worden zowel de inhoud als de uitvoering van het onderzoek kritisch beschouwd.

1. Probleemstelling

Het praktijkprobleem

Het probleem is dat er in Nederland weinig bekend is over de ervaringen met de benadering Open Dialogue. Voor een verdere implementatie van de benadering binnen de Nederlandse GGZ, zal hier meer onderzoek naar moeten worden gedaan. Dit onderzoek zal zich richten op de ervaringen met het element: Ontlokken van meerstemmigheid.

Praktijkrelevantie

Finse onderzoeken naar Open Dialogue komen met veelbelovende gegevens (Razzaque & Stockmann, 2016). Het vertalen van de benadering naar andere culturele, organisatorische en politieke contexten wordt echter als een uitdaging gezien. Maar als professionals overtuigd zijn van de relevantie en effectiviteit, zou de filosofie van Open Dialogue innovatief kunnen worden aangepast, zodat er mogelijkheden ontstaan voor elke setting (Anderson, 2002).

Het eerste jaar werken met Open Dialogue in Nederland heeft duidelijk gemaakt dat dit een grote transformatie is binnen de huidige GGZ. Er zijn aanpassingen nodig op zowel organisatorisch als inhoudelijk niveau. Het vraagt het nodige van zowel medewerkers als cliënten en netwerken. Om het leerproces van Open Dialogue op gang te houden en de benadering verder te kunnen implementeren, is er verbinding nodig tussen verschillende partijen in en buiten Nederland. Ook zal er moeten worden gekeken naar een manier om Open Dialogue over te dragen op hulpverleners die nog niet zijn opgeleid in de benadering (Bierbooms, 2018).

In dit onderzoek zijn de ervaringen van professionals, cliënten en netwerkleden met het element 'Ontlokken van meerstemmigheid' in kaart gebracht. De resultaten zijn gepresenteerd en gedeeld binnen het Lectoraat, maar ook aan betrokken partijen uit de praktijk (Zie bijlage 3 voor de presentatie van het onderzoek en de beoordeling hiervan door de opdrachtgever). Op die manier levert het onderzoek een bijdrage aan het leerproces omtrent deze nieuwe manier van werken. Het kan de professionals inzichten opleveren die gebruikt kunnen worden voor het meer eigen maken en/of het succesvol toepassen van het ontlokken van meerstemmigheid. Dit is bevorderend voor de verdere implementatie van Open Dialogue in de Nederlandse GGZ. Door het breed beschikbaar stellen van de onderzoeksresultaten kan er tevens een bijdrage worden geleverd aan professionalisering van de beroepsgroep en aan theorievorming (Lunenberg, Ponte & Van de Ven, 2006).

De resultaten zijn tevens verwerkt in een eindproduct dat zal worden ingezet als lesmateriaal binnen een GGZ-minor op de CHE. Op deze manier, wordt de verzamelde kennis ook overgedragen aan (toekomstige) hulpverleners die (nog) niet zijn opgeleid in Open Dialogue. Ook voor hen kunnen de resultaten belangrijke inzichten bevatten over het werken met meerstemmigheid vanuit een dialogisch en netwerkgericht kader.

Ten slotte zullen de resultaten door het Lectoraat worden gebruikt voor uitbreiding van de Handleiding Dialogische gespreksvoering. Het doel van deze handleiding is:

“Professionals handvatten aan te reiken hoe veranderingsprocessen te begeleiden vanuit een dialogisch en contextueel perspectief. Waardoor cliënten in dialoog met zijn betekenisvolle relaties, kan komen tot passende en duurzame ondersteuning van zorg” (Dekker & Van Dieren, 2018, p. 14).

Dit doel verwoordt de relevantie die dit onderzoek heeft voor cliënten. De inzichten die dit onderzoek de professionals oplevert, spelen door in de wijze waarop zij hulp bieden. In het werken met meerstemmigheid vanuit een dialogisch en netwerkgericht kader, staan de behoeften van de cliënt en het informele netwerk centraal.

Stakeholders

In de tabel hieronder wordt een eerste beeld gegeven van de betrokken stakeholders en de waarde die dit onderzoek voor hen heeft. Dit beeld is verder uitgewerkt in bijlage 4. In de bijlage is het verschil in kaart gebracht tussen de interne en externe stakeholders en de primair betrokken en secundair betrokken stakeholders. De tabel die hiervoor is gebruikt is ontleend aan de website stakeholdersmap.com (Morphy, z.d.). Vervolgens is voor elke stakeholder beschreven wat diens invloed is op en belang is bij het onderzoek. Voor extra ondersteuning van deze informatie, zijn de stakeholders schematisch weergegeven in een krachtenveldanalyse. De krachtenveldanalyse is opgesteld volgens de handleiding stakeholdermanagement (Leansixsigmatools, 2019) (zie bijlage 4 stakeholderanalyse).

Tabel 1
Stakeholders

Stakeholders	Waarde van het onderzoek
Christelijke Hogeschool Ede	De resultaten van dit onderzoek en met name het uiteindelijke beroepsproduct leveren een bijdrage aan het lesmateriaal van de CHE-minor ‘Professional in de GGZ’.
Opdrachtgevers Lectoraat Informele netwerken en Laatmoderniteit	De resultaten uit dit onderzoek kunnen door de opdrachtgevers worden gebruikt ter onderbouwing en uitbreiding van het eigen onderzoek. Daarnaast levert dit onderzoek de opdrachtgevers een concreet en bruikbaar product naar wens.
Studentonderzoekers Lectoraat Informele netwerken en Laatmoderniteit	De resultaten uit dit onderzoek kunnen de andere studentonderzoekers van het Lectoraat helpen om zaken uit eigen onderzoek scherp te krijgen. Daarnaast heeft de gezamenlijke presentatie van resultaten geholpen bij het neerzetten van een zo compleet mogelijk beeld van het onderwerp Open Dialogue.

GGZ-organisaties/professionals werkzaam volgens Open Dialogue	De resultaten uit dit onderzoek kunnen de professionals nieuwe inzichten opleveren die gebruikt kunnen worden voor het meer eigen maken en/of het succesvol toepassen van het ontlocken van meerstemmigheid. Zo kan deze manier van werken meer handen en voeten krijgen in de praktijk, wat bevorderend is voor de verdere implementatie van Open Dialogue binnen de GGZ-organisaties.
GGZ-organisaties/(toekomstige) professionals niet-werkzaam volgens Open Dialogue	De resultaten kunnen (toekomstige) professionals belangrijke inzichten en kennis opleveren over het werken met meerstemmigheid vanuit een dialogisch en netwerkgericht kader. Daarnaast kan het hen of een organisatie helpen in de afweging om Open Dialogue of specifiek het element 'Ontlocken van meerstemmigheid' binnen de eigen zorg of het eigen handelen in te zetten.
Cliënten/Netwerkliden	De mogelijk nieuwe inzichten uit dit onderzoek voor organisaties en professionals spelen door in de wijze waarop zij hulp bieden aan cliënten en hun netwerken. In het werken met meerstemmigheid vanuit een dialogisch en netwerkgericht kader staan de behoeften van de cliënt en het netwerk centraal.

Onderzoeksdoel en onderzoeksvragen

Onderzoeksdoel

Er is in kaart gebracht wat de ervaringen zijn van de deelnemende partijen in netwerkbijeenkomsten met het ontlocken van meerstemmigheid volgens de benadering van Open Dialogue. De resultaten dragen bij aan het onderzoek van het Lectoraat Informele Netwerken en Laatmoderniteit. Op basis van de resultaten is er een beroepsproduct ontwikkeld dat bijdraagt aan het lesmateriaal voor de minor 'Professional in de GGZ'.

Hoofdvraag

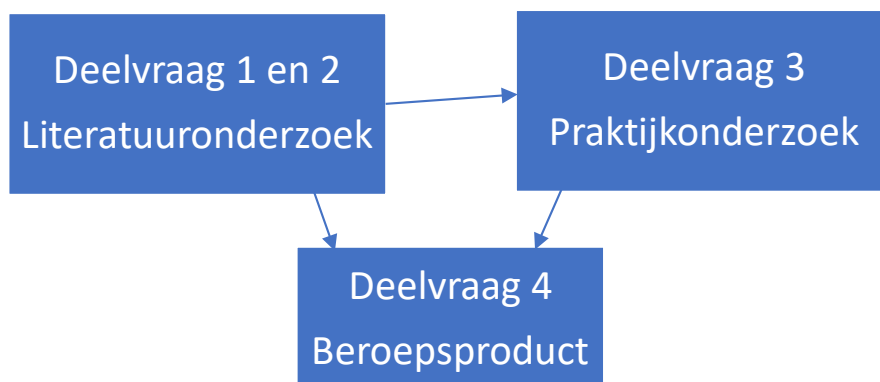
Hoe ervaren de deelnemende partijen in netwerkbijeenkomsten binnen de GGZ het ontlocken van meerstemmigheid volgens de benadering van Open Dialogue?

Deelvragen

1. Wat zijn de belangrijkste uitgangspunten van Open Dialogue en welke plaats heeft het ontlocken van meerstemmigheid hierin?
2. Wat betekent het ontlocken van meerstemmigheid en wat is er in de literatuur te vinden over de ervaringen hiermee?
3. Hoe ervaren cliënt, netwerk en professional in de praktijk het ontlocken van meerstemmigheid volgens de benadering van Open Dialogue?
4. Op welke wijze kunnen de resultaten van dit onderzoek een bijdrage leveren aan het lesmateriaal voor de minor 'Professional in de GGZ'?

2. Methode van onderzoek

Opbouw van het onderzoek

Stroomschema (Van der Donk & Van Lanen, 2017)

Dit onderzoek is een kwalitatief, evaluatief onderzoek. Kwalitatief, omdat er gedetailleerde informatie is verzameld van individuele deelnemers, waarbij het gaat om de betekenis hiervan. Evaluatief, omdat het onderzoek gericht is op ervaringen (Van der Donk & Van Lanen, 2017).

Voor de uitvoering van het onderzoek is gestart met een literatuuronderzoek om te verkennen wat er al bekend is over het onderwerp. Na het literatuuronderzoek heeft er een praktijkonderzoek plaatsgevonden waarin meerdere interviews zijn gehouden. Door deze volgorde van literatuur- en praktijkonderzoek kon voorkomen worden dat er in de praktijk zaken onderzocht zouden worden, die al bekend zijn. Het gebruik van meerdere methoden van dataverzameling zorgt er daarnaast voor dat er meer herkenbare en bruikbare conclusies getrokken kunnen worden (Van der Donk & Van Lanen, 2017).

Literatuuronderzoek

Voor beantwoording van de eerste en tweede deelvraag hebben we het bestuderen van tekstbronnen gebruikt als dataverzamelingsmethode. Deze methode heeft een beschrijvend motief (Van der Donk & Van Lanen, 2017). Bij het zoeken van data uit de literatuur is voornamelijk gebruik gemaakt van databanken en aangereikte literatuur vanuit het Lectoraat. Er is een lijst met kernbegrippen opgesteld, welke te maken hebben met de inhoud van de deelvraag. Vervolgens is er gezocht naar bronnen met informatie over deze kernbegrippen.

Om efficiënt te werken, is er gebruik gemaakt van diverse leesstrategieën. Aan het begin van het literatuuronderzoek zijn de bronnen enkel globaal gescand (De Jong, 2018). Bij het globaal scannen van de bronnen is gebruik gemaakt van onderstaande vragen:

- In hoeverre past de informatie uit de tekstbron bij het doel waarvoor ik deze informatie wil gebruiken?
- Hoe betrouwbaar is de tekstbron? (Van der Donk & Van Lanen, 2017)

Om de betrouwbaarheid van de bronnen te bepalen, is gebruik gemaakt van de vragen uit het schema op bladzijde 331 uit het boek 'Praktijkonderzoek in zorg en welzijn'. Deze vragen zijn onder andere gericht op de auteur van een bron en het doel waarmee een bron is gepubliceerd (Van der Donk & Van Lanen, 2017). Na het verzamelen van de bronnen, is de inhoud ervan meer grondig bestudeerd, om de relevantie ervan nog beter te kunnen bepalen. Op basis daarvan zijn de bronnen geselecteerd die uiteindelijk gebruikt zijn voor beantwoording van beide deelvragen.

Bij de keuze voor het type bronnen is rekening gehouden met het niveau waarop de eerste twee deelvragen beantwoord zouden worden. Deze deelvragen zijn voornamelijk beantwoord op mesoniveau. Om deze reden is er vooral gebruik gemaakt van literatuur uit vakbibliotheken en artikelen uit vaktijdschriften (De Jong, 2018). Alle gebruikte literatuur is per deelvraag vastgelegd in een schematisch literatuuroverzicht (bijlage 5). In deze overzichten staan de gebruikte trefwoorden en databanken vermeld. Op deze manier is precies uitgelegd hoe er naar de literatuur is gezocht en wordt daarmee de transparantie van het literatuuronderzoek vergroot (Saunders, Lewis, & Thornhill, 2011).

Praktijkonderzoek

Voor het beantwoorden van deelvraag drie is een praktijkonderzoek verricht, waarin professionals, cliënten en netwerkliden zijn geïnterviewd. De betrokken partijen zijn persoonlijk bevestigd op hun ervaring met het ontlocken van meerstemmigheid. In totaal zijn er tien interviews afgenomen. Vooraf was de bedoeling om de betrokkenen in drie casussen te bevesten. Van elke casus één professional, één cliënt en één netwerklid. Tijdens het onderzoek is vertraging opgelopen, doordat de opzet van het onderzoek gecontroleerd moest worden door de ethische raad van de organisatie waarbinnen de interviews zijn afgenomen. Door deze vertraging en de beperkte tijd voor het onderzoek is de keuze gemaakt om alvast te starten met het interviewen van professionals, omdat hiervoor geen toestemming vanuit de ethische raad nodig was. Uiteindelijk heeft dit geleid tot het laten vallen van de eerste onderzoeksopzet van de drie casussen. In plaats daarvan zijn er zes professionals geïnterviewd, twee cliënten en twee netwerkliden.

De afgenomen interviews zijn kwalitatief van aard en opgesteld als redelijk gestructureerd. Er zijn open vragen in combinatie met sturende, vooraf opgestelde vragen gesteld (zie bijlage 6 voor de interviewvragen). De vragen zijn na afname van de eerste twee interviews door de onderzoekers geëvalueerd en aangepast waar nodig.

Om de interviews op een betrouwbare manier te kunnen analyseren zijn de interviews door middel van opnameapparatuur opgenomen en vervolgens letterlijk uitgetypt. De manier van analyseren van de interviews is gebaseerd op de acht stappen die hieronder zijn weergegeven:

1. informatie selecteren op relevantie
2. relevante tekst opsplitsen in fragmenten
3. labelen
4. ordenen en reduceren van labels
5. geldigheid van de labeling vaststellen
6. definiëren van de kernlabels

7. vaststellen van de intersubjectiviteit
8. beantwoorden van de probleemstelling ("Van vraag naar antwoord", z.d.)

Deze onderzoeksactiviteit heeft een evaluerend motief, maar als aanvulling op deelvraag 1 en 2, ook een vergelijkend motief (Van der Donk & Van Lanen, 2017).

Kritische noot

Binnen de Nederlandse GGZ heeft Open Dialogue tot op heden weinig bekendheid. Om deze reden is er in het literatuuronderzoek hoofdzakelijk gebruik gemaakt van internationale bronnen. Er kunnen vraagtekens worden geplaatst bij het vertalen van de informatie uit deze bronnen naar Nederlandse contexten.

In de informatie uit het praktijkonderzoek ontbreekt het aan een gelijke verdeling als het gaat om de ervaringen van de drie betrokken partijen. Door externe omstandigheden zijn er in verhouding meer professionals geïnterviewd. De opgestelde kernlabels uit de interviews met de professionals, zijn op meer ervaringen gebaseerd dan de kernlabels uit de interviews met de cliënten en netwerkleden. Dit kan invloed hebben op de betrouwbaarheid van de resultaten die naar voren komen in het vergelijken van de verschillende kernlabels.

3. Deelvraag 1

Wat zijn de belangrijkste uitgangspunten van Open Dialogue en welke plaats heeft het ontlokken van meerstemmigheid hierin?

Voor het beantwoorden van deze deelvraag zal eerst kort worden ingegaan op de ontstaansgeschiedenis van Open Dialogue. Daarna zal aandacht worden gegeven aan de zeven basisprincipes, die bepalend zijn voor de organisatie en inhoud van de benadering. Extra aandacht zal gegeven worden aan de inhoud van de behandelingen die plaatsvinden tijdens de netwerkbijeenkomsten. De wijze waarop de professional handelt tijdens deze bijeenkomsten zal worden besproken, en hierin zal een link worden gelegd naar de twaalf sleutelementen, waaronder het element 'Ontlokken van meerstemmigheid'.

Invloed van netwerk op professionele expertise

Open Dialogue is een netwerkgerichte benadering voor de geestelijke gezondheidszorg. De behandeling middels Open Dialogue vindt hoofdzakelijk plaats tijdens netwerkbijeenkomsten met de cliënt en zijn netwerk. De zorg wordt verleent door professionals die zijn getraind in gezins- en systeemgerichte methoden (Razzaque & Stockmann, 2016).

Open Dialogue is ontwikkeld in Finland, in de jaren '60 van de vorige eeuw (Razzaque & Stockmann, 2016). In Finland mag het publieke zorgsysteem niet selectief zijn in wie zij wel of geen hulp bieden. Professionals aan het eind van de zorgketen hebben daarnaast niet de mogelijkheid een casus door te verwijzen. Bij deze professionals groeide in de jaren '60 de behoefte naar extra hulpbronnen, wat hen de stap deed zetten naar samenwerking met het netwerk (Seikkula, Arnkil & Erikson, 2003).

In de samenwerking met het netwerk is het niet alleen de professional die oplossingen biedt voor de problemen. De professionele expertise begon langzaam plaats te maken voor netwerkcompetenties (Seikkula, Arnkil et al., 2003). Er wordt gesproken over een postmoderne expertise, waarin een hoge mate van onzekerheid centraal staat (Beck, Giddens, & Lash, in Seikkula, Arnkil et al., 2003). In een netwerksetting zijn onvoorziene oplossingen, die tot stand komen in de samenwerking tussen diverse combinaties van mensen, het doel. Het netwerk veranderde van een object op wie de professional invloed uitoefent, naar een onvervangbaar element in de behandeling (Seikkula, Arnkil et al., 2003)

Open bijeenkomsten met een focus op dialoog

In Finland werd sinds de jaren zestig intensief onderzoek gedaan door Yrjö Alanen en zijn team in de psychiatrische kliniek Turku (Seikkula, 2011). Het team werkte toe naar een verandering binnen de geestelijke gezondheidszorg, namelijk die van de integratie van gezinsgerichte perspectieven (Razzaque & Stockmann, 2016). Dit resulteerde in het ontstaan van een benadering met de naam

‘Need-Adapted Treatment’, welke uiteindelijk uitmondde in de benadering van Open Dialogue (Seikkula, 2011).

Need-Adapted Treatment ging uit van het idee dat de juiste diagnose naar voren komt in gezamenlijke bijeenkomsten. Zo ontstonden er ‘open bijeenkomsten’, waar de cliënt en diens gezin vanaf het begin van de behandeling voor werden uitgenodigd. Het idee van de bijeenkomsten is dat alle plannen en keuzes met betrekking tot de behandeling daar gemaakt worden. De focus tijdens de bijeenkomsten ligt op het bespreken van onderwerpen die relevant zijn volgens de cliënt en het gezin. Elke deelnemer mag spreken wanneer hij/zij wil, mits het aansluit op het onderwerp wat op dat moment besproken wordt. Professionals reageren op het onderwerp dat besproken wordt of uiten hun gedachten hierover in de vorm van reflecties richting de andere aanwezige professionals. Alle dingen gaan in overleg met de cliënt en het gezin, waaronder ook het beëindigen van de bijeenkomst (Seikkula, 2011).

In 1984 raakte het team van een plaatselijk psychiatrisch ziekenhuis in West-Lapland enthousiast over de Need-Adapted Treatment. Echter bleken bepaalde traditionele manieren van werken niet meer mogelijk, omdat er in de benadering wordt voorgeschreven dat cliënt en gezin overal bij betrokken dienen te worden. In de reflectie op deze uitdagingen, werd het team geïnspireerd door de Russische taalkundige Mikhail Bakhtin (Seikkula, 2011). In zijn werken maakt Bakhtin duidelijk dat in een polyfonische bijeenkomst, ofwel een meerstemmige bijeenkomst, het nodig is dat er een dialoog ontstaat tussen de verschillende stemmen van de aanwezigen (Bakhtin & Emerson, 1984).

De betekenis van dialoog kan worden toegelicht door naar het verschil te kijken met een monoloog. In een monoloog, ziet de één de ander als passief (Bråten, 1988). De ander wordt tot zwijgen gebracht door overheersing of door controle over de beschikbare uitleg (Seikkula & Trimble, 2005). In het sociale werkveld betekent monoloog dat er alleen betekenissen geproduceerd worden die overeenkomen met de expertkennis van de professional (Guilfoyle, 2003). Dialoog daarentegen staat voor wederzijds handelen. Professionals worden niet langer gezien als interventionisten, maar als deelnemers aan een wederzijds proces van uiten en reageren (Bakhtin & Emerson, 1984). Er wordt uitgegaan van een gelijkwaardige in plaats van een gezaghebbende houding, en de focus ligt op de nog niet uitgesproken betekenissen in plaats van het reproduceren van de al bestaande betekenissen (Guilfoyle, 2003).

Het team in het ziekenhuis deed afstand van de oude manier van werken die zich kenmerkte door het toepassen van methoden en interventies, gericht op het verwijderen van symptomen en het veranderen van gezinssystemen (Seikkula, Arnkil et al., 2003). In de open bijeenkomsten met een focus op dialoog, was het enkel nog belangrijk dat de professionals luisterden naar en responsief reageerden op de aanwezigen. (Seikkula, 2011). Door de cliënt en zijn gezin te laten deelnemen aan de behandelbijeenkomsten, waren zij niet langer objecten voor behandeling, maar actieve deelnemers aan gezamenlijke processen (Seikkula, Arnkil et al., 2003).

Het openen van de deuren voor gezinnen, was het begin van het zien van de problemen van de cliënt in de context van diens sociale situatie. Later bleek dat ook andere partijen uit deze sociale situatie van belang waren, waardoor er, naast de gezinsleden, ook andere deelnemers uit het

netwerk werden uitgenodigd voor het vergroten van hulpmiddelen en het openen van nieuwe perspectieven (Seikkula, Arnkil et al., 2003).

Zeven basisprincipes

In 1995 werd voor het eerst gebruik gemaakt van de naam Open Dialogue (Seikkula et al., 1995). Open Dialogue was op dat moment meer dan alleen een manier voor het houden van open bijeenkomsten. De benadering leverde ook principes voor het organiseren van een psychiatrisch zorgsysteem waarin dialoog mogelijk is (Seikkula, 2011).

De richtlijnen die Open Dialogue geeft voor zowel de organisatie als de inhoud van de psychiatrische behandelingen, zijn samengevat in zeven basisprincipes. Deze basisprincipes gelden voor de meest zware crisissen en zijn gericht op het mobiliseren van de middelen van een cliënt en diens netwerk (Seikkula, 2011). Van de zeven basisprincipes zijn er vijf organisatorisch gericht en twee inhoudelijk (Seikkula, Alakare et al., 2003).

De organisatorische principes van Open Dialogue:

- 1. Sociaalnetwerkperspectief**
- 2. Verlenen van onmiddellijke hulp**
- 3. Verantwoordelijkheid**
- 4. Psychologische continuïteit**
- 5. Flexibiliteit en mobiliteit** (Seikkula, Alakare et al., 2003)

Het '*sociaalnetwerkperspectief*' houdt in dat het netwerk van de cliënt altijd wordt uitgenodigd voor bijeenkomsten. Alle discussies rondom de zorgverlening vinden plaats tijdens de netwerkbijeenkomsten (Razzaque & Stockmann, 2016). Ook de gesprekken tussen de professionals onderling vinden enkel plaats tijdens de bijeenkomsten, waarbij iedereen die aanwezig is hier commentaar op kan geven. Zo ontstaat er vanaf het begin openheid en reflectie. (Andersen, 1995).

Het principe '*verlenen van onmiddellijke hulp*' schrijft een snelle reactie na aanmelding voor, het liefst binnen 24 uur. Het is belangrijk dat de cliënt van begin af aan betrokken is, ook in fases waarin de symptomen het heftigst aanwezig zijn. Dit zorgt voor het vergroten van een gevoel van veiligheid en er wordt een stevige basis gelegd voor zorg in de eigen omgeving (Razzaque & Stockmann, 2016).

'Verantwoordelijkheid en psychologische continuïteit' houden in dat de teamleden die betrokken zijn bij de eerste bijeenkomst, betrokken blijven gedurende het hele zorgtraject. De netwerkbijeenkomsten fungeren tijdens het traject als 'onafhankelijk' besluitvormingsorgaan, waaraan minimaal twee professionals deelnemen (Razzaque & Stockmann, 2016).

'Flexibiliteit en mobiliteit' doelt op het loslaten van veronderstellingen door professionals met betrekking tot de juiste vorm van zorg (Razzaque & Stockmann, 2016). Professionals passen zich aan op de unieke behoeften van de cliënt en het netwerk (Seikkula, 2011). Mogelijk aanvullende interventies, zoals de inzet van medicatie, moeten bij voorkeur tijdens meerdere

netwerkbijeenkomsten worden besproken met de aanwezigen, voordat hierover beslissingen worden genomen. Dit vergroot het gevoel van handelingsvermogen bij de cliënt en het netwerk (Razzaque & Stockmann, 2016).

De inhoudelijke principes van Open Dialogue:

6. Dialogisme en polyfonie

7. Tolereren van onzekerheid (Seikkula, Alakare et al., 2003)

De term '*dialogisme*' verwijst naar het feit dat alle taal en denken een evolutieproces is, waarin iedere dialoog en gedachte ontstaan zijn uit eerdere dialogen en gedachten (Razzaque & Stockmann, 2016). Dialogisme is het primaire doel in netwerkbijeenkomsten volgens Open Dialogue (Seikkula, 2011). Voor een dialogische dynamiek mag er geen sprake zijn van bepaalde aannames of veronderstellingen, maar gaat het juist om de vrije uitwisseling van gedachten. In deze uitwisseling is het van belang dat iedereen worden gehoord. De term '*polyfonie*', wat meerstemmigheid betekent, wijst op dit aanhoren van meerdere stemmen (Razzaque & Stockmann, 2016).

Onzekerheid speelt een rol voor zowel cliënt als professional in de beleving van psychische problemen. De benadering van Open Dialogue erkent dit en volgens de benadering is de reflex om die onzekerheid te willen wegnemen, vaak juist de reden dat er onzekerheid ontstaat. Om deze reden worden binnen Open Dialogue voortijdige conclusies en besluiten, wat betreft de behandeling, vermeden (Anderson & Goolishian, 1992).

Het grondbeginsel van Open Dialogue is het vergoten van handelingsvermogen bij de cliënt en diens netwerk. Door het dynamische proces van de dialoog in de netwerkbijeenkomsten krijgen cliënt en netwerk de kans zelf hun ervaringen te doorgronden en ergens betekenis aan te geven, wat het herstelproces versnelt (Razzaque & Stockmann, 2016). In de netwerkbijeenkomst gaat het om de emotionele uitwisseling tussen cliënt, netwerk en professional (Seikkula & Trimble, 2005). Er is tussen de aanwezigen een proces van begrip gaande, een proces van leren hoe de ander iets begrijpt en leren wat voor betekenis dit heeft (Anderson, 2002).

Dialogisch therapeutische houding

Jaakko Seikkula² is verbaasd over het feit dat professionals met veel ervaring in een bepaalde methode, moeilijkheid ervaren als het gaat om het aangaan van een dialoog met hun cliënten. Volgens Seikkula is een dialoog dan ook geen methode, maar een manier van zijn. Mensen kunnen maar moeilijk geloven dat een belangrijk element van iedere behandeling is te worden gehoord, het krijgen van een reactie en dat wanneer de reactie is gegeven en ontvangen, het werk van de professional is volbracht (Seikkula & Trimble, 2005). Als er zorgen ontstaan, groeit daarmee echter ook de wens om controle te hebben over de situatie (Arnkil & Seikkula, 2015). Voor professionals is

² Onderzoeker en professor Jaakko Seikkula maakte deel uit van het team uit het ziekenhuis, dat als eerste werkte volgens de officiële benadering van Open Dialogue. Hij is medeoprichter van de benadering en auteur van veel belangrijke werken omtrent het onderwerp Open Dialogue.

de belangrijkste uitdaging om aanwezig te zijn in het moment, als levende, belichaamde personen en om in het moment te reageren op iedere uiting (Seikkula, 2011).

In de conceptuele analyse 'The difference that makes the difference', wordt gesuggereerd dat de professional een speciale rol vervult als degene die telkens weer de dialoog op gang brengt en de voorwaarden vervult die nodig zijn voor het voeren van een dialoog. Er wordt gesproken over een 'dialogisch therapeutische houding' van de professional die werkt volgens Open Dialogue. Deze dialogisch therapeutische houding wordt in de analyse samengevat met de begrippen 'openheid' en 'echtheid'. Onder openheid vallen de aspecten aandachtig luisteren, erkenning en acceptatie van de ander, het respecteren en serieus nemen van de ander en het aanpassen van de eigen uitingen en gedragingen aan dat van de ander. Enkel openheid brengt echter het risico met zich mee dat de professional vervalt in een spiegelende of echoënde positie. Binnen Open Dialogue zijn er de volgende aspecten in de houding van de professional die dit risico voorkomen: meerstemmigheid in het proces, transparantie in de communicatie, actief onderzoek, persoonlijke resonantie en professionele verantwoordelijkheid. Deze aspecten kunnen worden samengevat onder de term 'echtheid' (Galbusera & Kyselo, 2017).

De aspecten vallend onder de term 'echtheid' geven aan dat de professional niet geheel afstand doet van zijn expertise (Razzaque & Stockmann, 2016). Hij kan op verantwoorde wijze vertrouwen op zijn rol als professional. Als deel van het gezondheidszorgsysteem, brengt de professional zijn expertise en kennis mee in het proces (Seikkula, 2008; Seikkula & Arnkil, 2006, 2014). Bij zorgverlening die draait om dialoog moet de professional zijn expertise alleen wel meer aanpassen aan de behoeften van de hulpvragers en op een meer democratische en minder hiërarchische manier inzetten (Razzaque & Stockmann, 2016).

12 sleutelelementen

De praktijk van Open Dialogue kan opgedeeld worden in twee fundamentele kenmerken: (1) de organisatie van een behandelstelsel dat het netwerk van begin af aan betreft en (2) de 'Dialogic Practice' ofwel het dialogische proces tijdens de netwerkbijeenkomsten (Olson, Seikkula, & Ziedonis, 2014; Seikkula & Trimble, 2005).

Dialogic Practice staat voor de specifieke vorm van therapeutische gespreksvoering binnen de netwerkbijeenkomsten. De twee inhoudelijke principes 'Dialogisme en polyfonie' en 'Tolereren van onzekerheid' zijn de basis hiervan. Open Dialogue bezit geen gedetailleerde structuur, maar gaat uit van de unieke interactie tussen een unieke groep mensen (Olson et al., 2014). Het is de taak van de professional om de situatie te begrijpen vanuit het perspectief van de cliënt. Opmerkingen of vragen om dit perspectief te verduidelijken, hebben nooit een bepaald doel of een bepaalde uitkomst voor ogen (Anderson, 2002).

Ondanks het ontbreken van specifieke aanbevelingen voor het behandelproces, wordt de Dialogic Practice wel opgedeeld in twaalf systematische elementen, ook wel de sleutelementen³ genoemd. Deze twaalf sleutelementen zijn gebaseerd op de waarden van Open Dialogue en beschrijven de manier waarop de professional, de cliënt en zijn netwerk benadert. Ze helpen met het op gang brengen en bevorderen van de dialoog en het mobiliseren van de middelen van de cliënt en het netwerk (Olson et al., 2014).

Tabel 2

De 12 sleutelementen

1. Two (or More) Therapists in the Team Meeting
2. Participation of Family and Network
3. Using Open-Ended Questions
4. Responding To Clients' Utterances
5. Emphasizing the Present Moment
6. Eliciting Multiple Viewpoints
7. Use of a Relational Focus in the Dialogue
8. Responding to Problem Discourse or Behavior in a Matter-of-Fact Style and Attentive to Meanings
9. Emphasizing the Clients' Own Words and Stories, Not Symptoms
10. Conversation Amongst Professionals (Reflections) in the Treatment Meetings
11. Being Transparent
12. Tolerating Uncertainty

Noot. Herdrukt van "The key elements of dialogic practice in open dialogue: Fidelity criteria", door Olson, M., Seikkula, J., & Ziedonis, D. 2014, 2 september. Geraadpleegd van <http://www.dodge.ch/uploads/1/3/9/9/13993272/keyelementsv1.109022014.pdf>

Als zesde sleutelement in Tabel 1 (Olson et al., 2014, p. 8), staat 'Eliciting Multiple Viewpoints'. Vertaald naar het Nederlands is dit 'het ontlokken van meerdere gezichtspunten'. Bierbooms (2018) spreekt over 'polyfonie' en 'meerstemmigheid' (Bierbooms, 2018). Ook Dekker en Van Dieren (2018) gebruiken in hun *Handleiding Dialogische gespreksvoering* de term 'meerstemmigheid' (Dekker & Van Dieren, 2018). Omdat het doel van dit onderzoek onder andere is een bijdrage te leveren aan de verdere uitbreiding van deze handleiding, wordt ook in dit onderzoek gebruikt gemaakt van de term 'meerstemmigheid'.

³ In het verwezen document van Olson, Seikkula en Ziedonis (2014), wordt ook wel gesproken over 'Fidelity elements'. Hiermee wordt bedoeld dat een professional bij toepassing van de twaalf elementen, trouw is aan de uitgangspunten van de Dialogic Practice.

Conclusie deelvraag 1

Wat zijn de belangrijkste uitgangspunten van Open Dialogue en welke plaats heeft het ontlocken van meerstemmigheid hierin?

De benadering van Open Dialogue geeft richtlijnen voor de organisatie en de inhoud van psychiatrische behandelingen die hoofdzakelijk plaatsvinden tijdens netwerkbijeenkomsten. Deze richtlijnen zijn samengevat in zeven basisprincipes; vijf organisatorische en twee inhoudelijke. De twee inhoudelijke basisprincipes 'Dialogisme/polyfonie' en 'Tolereren van onzekerheid' worden gezien als de basis van de therapeutische gespreksvoering binnen de netwerkbijeenkomsten, ook wel Dialogic Practice genoemd. Het gaat in de Dialogic Practice om de vrije uitwisseling van gedachten tussen alle aanwezigen. Er mag geen sprake zijn van aannames of veronderstellingen en er wordt niet gewerkt met het oog op een bepaald doel. Ook worden er geen voortijdige conclusies of besluiten genomen. De taak van de professional is om de situatie te begrijpen vanuit het perspectief van de cliënt en het netwerk. Dit doet hij door het op gang brengen van een dialoog, waarin ieders stem de kans krijgt om te worden gehoord en waarin op elke uiting wordt gereageerd. De manier waarop de professional de cliënt en het netwerk benadert, is verder beschreven aan de hand van de twaalf sleutelementen, waarin de Dialogic Practice is opgedeeld. Het 'Ontlocken van meerstemmigheid' is één van deze twaalf sleutelementen. Het uiteindelijke grondbeginsel van waaruit gewerkt wordt binnen Open Dialogue is het vergroten van het handelingsvermogen van de cliënt en zijn netwerk.

4. Deelvraag 2

Wat betekent het ontlokken van meerstemmigheid en wat is er in de literatuur te vinden over de ervaringen hiermee?

In dit hoofdstuk wordt beschreven wat meerstemmigheid inhoudt en in welke twee delen het onderscheiden wordt. Vervolgens wordt beschreven hoe de meerstemmigheid ontlokt wordt en welk belang het heeft. Ten slotte wordt er gekeken naar de enkele ervaringen die er bekend zijn met het ontlokken van meerstemmigheid.

De betekenis van meerstemmigheid

Mensen kijken vanuit een perspectief dat gevormd is door hun ervaringen. Tijdens het voeren van een gesprek, ofwel een dialoog, krijgt het perspectief een stem. Om verschillende perspectieven op een verhaal te krijgen, is het van belang meerdere mensen uit te nodigen in de dialoog. Op deze manier worden meerdere stemmen gehoord, waardoor de deelnemers van het gesprek niet opgesloten blijven in hun 'ervaren wereld', hun eigen perspectief. Door te communiceren met de andere perspectieven wordt doodlopende communicatie voorkomen. De ruimte voor meerdere stemmen wordt meerstemmigheid genoemd (Iba et al., 2017).

Het uitgangspunt van een netwerkbijeenkomst volgens Open Dialogue is dat het perspectief van iedere deelnemer belangrijk is en onvoorwaardelijk wordt geaccepteerd. Iedere aanwezige kan bij zijn eigen perspectief blijven en op zijn eigen manier deelnemen aan het gesprek. De aanwezigen hebben allen evenveel recht om een bijdrage te leveren en invloed uit te oefenen. Het is van belang dat iedereen de kans krijgt om te worden gehoord (Razzaque & Stockmann, 2016). Met deze reden wordt er binnen Open Dialogue geen gebruik gemaakt van vooraf opgestelde plannen of doelen. Deze belemmeren het luisteren door de professional. De professionele overtuigingen kunnen de stemmen van cliënten en netwerkliden overschreeuwen (Arnkil & Seikkula, 2015).

De meerstemmigheid is gericht op het vinden van gelijkwaardigheid in stemmen. Binnen de netwerkbijeenkomsten heeft iedere aanwezige de vrijheid om ervaringen te delen, maar wordt hiertoe niet verplicht. Daarbij worden de gedeelde ervaringen gerespecteerd en niet als grond gebruikt voor negatieve opmerkingen (Seikkula & Arnkil, 2006). Open Dialogue streeft niet naar consensus, maar naar de aaneenvoeging en creatieve uitwisseling van meerdere standpunten en stemmen, zelfs als deze onder spanning staan tussen mensen of binnen een persoon (Olson et al., 2014).

Op elk thema dat besproken wordt binnen netwerkbijeenkomsten, kan een aanwezige zowel reageren in relatie tot de andere aanwezigen als intern (Seikkula & Arnkil, 2006). Deze externe en interne stemmen worden door Open Dialogue onderscheiden in horizontale en verticale meerstemmigheid (Olson et al., 2014).

Horizontale meerstemmigheid

De horizontale meerstemmigheid houdt in dat er ruimte is voor alle stemmen van alle aanwezigen in een netwerkbijeenkomst (Olson et al., 2014). Professionals zorgen ervoor dat iedereen uitgenodigd wordt en de ruimte krijgt om een bijdrage te leveren aan het gesprek en dat deze bijdrage gerespecteerd wordt. Zo wordt voorkomen dat er gesproken wordt over een ander in plaats van met een ander (Seikkula & Arnkil, 2006, 2014; Olson et al., 2014).

Verticale meerstemmigheid

Zoals eerder beschreven vormt de mens een perspectief op basis van opgedane ervaringen. Op basis van verschillende ervaringen kunnen er meerdere perspectieven binnen één persoon ontstaan. Met verticale meerstemmigheid worden de innerlijke stemmen in eenzelfde persoon bedoeld.

Aanwezigen in een netwerkbijeenkomst starten de dialoog met het delen van hun eigen innerlijke stemmen. Doordat andere aanwezigen dit ook doen ontstaan er meer perspectieven, waardoor het eigen perspectief in gedachten overwogen wordt. Deze gedachten worden gerekend onder verticale meerstemmigheid (Seikkula & Arnkil, 2006). Open Dialogue rekent onder verticale meerstemmigheid de verschillende stemmen van een persoon zelf, maar ook die van belangrijke anderen in diens leven. Hierbij kan gedacht worden aan de innerlijke stemmen van kinderen, echtgenoot, vader en moeder, broers en zussen, God, of belangrijke andere mensen in iemands leven (Seikkula, 2011; Olson et al., 2014).

Verschiedende stemmen kunnen tegenstrijdige perspectieven weergeven, maar deze mogen in netwerkbijeenkomsten van Open Dialogue naast elkaar bestaan om een breder perspectief te creëren. Ook bij professionals kan er sprake zijn van verschillende perspectieven, bijvoorbeeld door de besproken situatie zowel vanuit professe te benaderen als vanuit empathische gevoelens (Olson et al., 2014).

Het ontlocken van meerstemmigheid

Voor het ontlocken van meerstemmigheid binnen een netwerkbijeenkomst, nodigt de professional alle aanwezigen uit om te spreken en moedigt hij het aan dat alle stemmen gehoord en gerespecteerd worden (Olson et al., 2014). Het luisteren naar en antwoorden op de verschillende stemmen heeft voor de professional prioriteit, meer dan de toepassing van interviewtechnieken (Anderson, 1997). Een professional laat tijdens een netwerkbijeenkomst ook bewuste stiltes vallen in eigen spreken. In die stiltes kan de cliënt of een informeel netwerk lid openhartig spreken (Dekker & Van Dieren, 2018). Voor het ontlocken van de verticale meerstemmigheid luistert en moedigt de therapeut elke persoon aan om op een complexe manier over zijn of haar eigen gezichtspunt en ervaringen te spreken (Olson et al., 2014). In de meerstemmigheid onderscheidt de professional de eigen stem van een aanwezige en de stem van andere, niet-aanwezige personen die via diegene spreken (Dekker & Van Dieren, 2018).

De professional reageert op iedere uiting om een keten van reacties te creëren. Hij reageert zowel op woorden als non-verbale signalen die een aanwezige geeft, zoals bijvoorbeeld een subtiële

uitdrukking of zichtbare spanning (Iba et al., 2017). De professional streeft ernaar zoveel mogelijk stemmen te laten horen (Seikkula & Arnkil, 2006). Naast de aandacht die de professional geeft aan de stemmen van de verschillende aanwezigen, is het van belang dat hij aandacht geeft aan zijn eigen innerlijke stemmen (Olson et al., 2014). Zoals reeds beschreven in deelvraag 1 brengt de professional zijn expertise en kennis mee in de netwerkbijeenkomst. Bij het uiten van zijn eigen stemmen drukt de professional niet alleen zijn persoonlijke gevoelens uit, maar reageert ook vanuit zijn professionele bezorgdheid en kennis. Hij neemt deel in zijn hele persoon (Seikkula, 2008; Seikkula & Arnkil, 2006, 2014).

Door Dekker en Van Dieren zijn een aantal reflectievragen opgesteld voor de professional om het ontlocken van meerstemmigheid te toetsen:

- Heb ik alle aanwezigen uitgenodigd om deel uit te maken van de dialoog?
- Heb ik mensen uitgenodigd om hun meerstemmigheid en wellicht conflicterende uitgangspunten te verwoorden?
- Heb ik gebruik gemaakt van narratieve en circulaire vragen om ruimte te scheppen voor wat nog niet gezegd is? (Dekker & Van Dieren, 2018)

Het belang van meerstemmigheid

Het ontlocken van meerstemmigheid wordt door de professional ingezet om naast de aanwezigen van een netwerkbijeenkomst te staan en recht te doen aan hun ervaringen en verhalen. Door de reactie van de professional op deze ervaringen en verhalen, voelen de deelnemers zich gehoord. Alle stemmen samen vormen de dialoog in een netwerkbijeenkomst (Seikkula & Arnkil, 2006). Door de dialoog die ontstaat kunnen problemen worden gereconstrueerd en nieuwe inzichten worden verkregen (Andersen, 1995). Hoe meer stemmen er worden gedeeld, hoe groter de mogelijkheid voor groeiend begrip (Seikkula & Arnkil, 2006). Doordat alle aanwezigen zich uitspreken, worden de wensen en gedachten duidelijk. Hierdoor ontstaat de mogelijkheid tot een nieuwe manier van omgang binnen het netwerk, het vinden van de juiste hulp en een herverdeling van de zorg of ondersteuning die passend is bij de situatie (Dekker & Van Dieren, 2018; Iba et al., 2017; Bøe et al., 2015).

Ervaringen met meerstemmigheid

In het midden van de jaren '80 lag de focus binnen netwerkbijeenkomsten voornamelijk op de gesproken dialoog en de reactie hierop. De laatste jaren is de focus verbreedt naar ook de verticale meerstemmigheid. De reden hiervan is dat de relevantie van de innerlijke stemmen als groter werd ervaren dan de verhalen die zonder het ontlocken van de verticale meerstemmigheid bekend werden (Seikkula, 2016).

In de literatuur is weinig te vinden over de ervaringen met het ontlocken van meerstemmigheid. Wel hebben meerdere organisaties videofragmenten geplaatst op youtube, waarin zowel professionals als cliënten vertellen over hun ervaringen met de benadering van Open Dialogue. De ervaringen

waarin specifiek iets gezegd wordt over het ontlocken van meerstemmigheid zullen hieronder worden beschreven.

De eerste twee beschreven ervaringen met meerstemmigheid komen uit videofragmenten van een POD-conferentie georganiseerd door APOD. APOD is een professioneel overkoepelende instantie voor Peer-supported Open Dialogue. APOD is actief betrokken bij het promoten van Open Dialogue als een model voor de geestelijke gezondheidszorg en levert met deze reden workshops en lezingen aan organisaties overal ter wereld (APOD, z.d.).

- Een cliënt geeft aan dat hij geen moment het gevoel heeft gehad dat er tijdens de netwerkbijeenkomst een agenda was. Er was geen ondervraging, geen oordeel en niemand die continu aantekeningen maakte. Er was ruimte voor het eigen verhaal van de cliënt, zonder dat het onderbroken werd. Af en toe werd er om een verklaring gevraagd over iets wat gezegd werd en er werd gevraagd hoe anderen erover dachten, zodat niemands stem verloren ging. Er heerste een onverklaarbare sfeer waarbij alles gezegd kon en mocht worden. De cliënt had zo iets nooit eerder ervaren (POD Conference, 2016).
- Een andere cliënt geeft aan dat er tijdens de netwerkbijeenkomsten ruimte was om de diepste gevoelens te delen op een manier die niet mogelijk geweest zou zijn zonder de aanwezigheid van de professionals. Hun professionaliteit, manier van luisteren, tonen van empathie en hun mogelijkheid om te reflecteren op wat zij gehoord hebben, maakte dit volgens de cliënt mogelijk (POD Conference, 2016).

De volgende ervaringen met meerstemmigheid komen uit videofragmenten van POD Nederland. POD Nederland komt voort uit de Werkplaats Herstelondersteuning. Deze Werkplaats is verantwoordelijk voor de implementatie van Open Dialogue binnen vier Nederlandse GGZ-instellingen (Werkplaats Herstelondersteuning, z.d.).

- Een professional geeft aan dat er vanuit cliënten heel divers gereageerd wordt op de manier van werken volgens Open Dialogue. Sommige van de cliënten voelen zich heel erg gehoord omdat professionals heel goed proberen te luisteren. Anderen voelen zich daar een beetje ongemakkelijk bij. Sommige cliënten genieten ervan wanneer professionals met elkaar reflecteren, de cliënten niet aankijken en zeggen wat zij voelen bij wat er gezegd wordt. Andere cliënten weten niet goed wat zij met de stiltes moeten en vinden dit moeilijk te verdragen of vinden het moeilijk woorden te vinden voor hun ervaringen. Toch is de ervaring van deze professional dat men zich in het algemeen gehoord voelt (POD Nederland, 2017a).
- Een andere professional geeft aan het spectaculair te vinden om binnen Open Dialogue zijn denken in diagnoses los te laten en alleen te luisteren, cliënten zelf met ideeën te laten komen die beter zijn dan hij zelf had kunnen bedenken. Hij professional geeft aan dat hij geniet op de momenten dat hij hiermee geconfronteerd wordt (POD Nederland, 2017b).

Ten slotte volgen er twee ervaringen uit videofragmenten gedeeld door GGzE (GGZ Eindhoven). GGzE is de aanbieder van geestelijke gezondheidszorg binnen Eindhoven en één van de vier instellingen, waarbinnen Open Dialogue sinds 2017 is geïmplementeerd.

- Professionals geven aan dat zij tijdens een netwerkbijeenkomst van Open Dialogue ruimte ervaren om te kunnen luisteren naar cliënten en contact te maken met alles wat zij als professional zelf meebrengen in een netwerkbijeenkomst. Het wordt door professionals als mooi ervaren om op zoek te zijn naar de betekenis van dat wat mensen te vertellen hebben en niet op zoek te zijn naar het verklaren ervan (GGzE, 2018).
- Een cliënt geeft aan dat hij de ruimte in een netwerkbijeenkomst ervaart als een gevoel van vrijheid. Deze cliënt spreekt in meervoud en bedoelt hier waarschijnlijk zichzelf en het netwerk mee als hij aangeeft dat zij zich gehoord voelden en ruimte ervoeren voor hun emoties. De cliënt geeft als reden hiervoor, de gevoelens die benoemd werden in de reflectie van de professionals. Hierdoor ervoer de cliënt dat de professionals meedachten (GGzE, 2018).

In de jaarevaluatie over het eerste jaar werken met Open Dialogue in Nederland zijn cijfers te vinden over de mate waarin het de professionals volgens zichzelf lukt om de elementen van Open Dialogue toe te passen. Kijkend naar het element 'Ontlokken van meerstemmigheid', blijkt dat het de professionals goed lijkt te lukken om alle deelnemers binnen een netwerkbijeenkomst te betrekken in de dialoog. Wanneer het echter gaat om het uitnodigen tot meerdere, mogelijk conflicterende gezichtspunten, wordt hier lager op gescoord. De cijfers geven aan dat dit laatste de professionals redelijk tot goed lukt (Bierbooms, 2018).

Conclusie deelvraag 2

Wat betekent het ontlokken van meerstemmigheid in en wat is er in de literatuur te vinden over de ervaringen hiermee?

Het ontlokken van meerstemmigheid houdt volgens de benadering van Open Dialogue in dat alle stemmen in een netwerkbijeenkomst worden gehoord. De meerstemmigheid wordt onderscheiden in horizontale meerstemmigheid en verticale meerstemmigheid. Horizontale meerstemmigheid staat voor de verschillende externe stemmen tussen de aanwezigen in een netwerkbijeenkomst. Verticale meerstemmigheid staat voor de verschillende interne stemmen in dezelfde persoon. Dit kunnen ook stemmen van niet-aanwezigen zijn. Voor het ontlokken van meerstemmigheid, staat in de literatuur dat de professional alle aanwezigen moet uitnodigen in de dialoog en moet luisteren naar en reageren op alle uitingen en verhalen. Ook met het laten vallen van stiltes in eigen spreken geeft de professional anderen de ruimte om hun stemmen te delen. Ten slotte is het belangrijk dat de professional ook aandacht heeft voor zijn eigen innerlijke stemmen.

Open Dialogue gaat ervan uit dat de mogelijkheid tot verandering ontstaat op het moment dat de aanwezigen van een netwerkbijeenkomst geraakt worden door iets nieuws in de uitwisseling van woorden en verhalen (Olson et al., 2014). Het belang van meerstemmigheid is het verkrijgen van nieuwe perspectieven en begrip tussen de aanwezigen. Er is in de literatuur weinig bekend over de ervaringen met meerstemmigheid. In de ervaringen die wel bekend zijn, wordt een positief beeld geschetst. De ervaringen van professionals laten wel zien dat zij het ontlokken van meerdere, mogelijk conflicterende gezichtspunten soms nog lastig vinden.

5. Deelvraag 3

Hoe ervaren cliënt, netwerk en professional in de praktijk het ontlokken van meerstemmigheid volgens de benadering van Open Dialogue?

Voor het beantwoorden van deze deelvraag zijn er interviews afgelegd met vijf professionals, twee cliënten en twee netwerkleden. Er is één kernlabelschema gevormd met de uitkomsten van de interviews met professionals en één met de uitkomsten van de interviews met cliënten en netwerkleden. Deze twee schema's zijn opgenomen als bijlagen, met daarbij een korte definitie per kernlabel (zie bijlage 7). De kernlabels staan in de uitwerking van deze deelvraag geformuleerd als vragen, waarop antwoord wordt gegeven aan de hand van de sublabels. De antwoorden zijn onderbouwd met fragmenten uit de interviews. De deelvraag is zo opgebouwd dat eerst de ervaringen van professionals worden behandeld en daarna de ervaringen van cliënten en netwerkleden. Aan het einde van de deelvraag zal er uitspraak worden gedaan over de diverse ervaringen in de vorm van een conclusie.

Ervaringen van professionals

Wat is de ervaring van professionals met de manier waarop zij meerstemmigheid in een netwerkbijeenkomst proberen te ontlokken?

Vragen naar horizontale meerstemmigheid, verticale meerstemmigheid en de stemmen van niet-aanwezigen

Alle vijf de geïnterviewde professionals benoemen dat zij door middel van het stellen van vragen de meerstemmigheid ontlokken. Zo houden de professionals aan het begin van het gesprek een inventarisatie over wie welk onderwerp wil bespreken om op die manier de horizontale meerstemmigheid te ontlokken (PAJ:1.31). Tijdens het gesprek vragen de professionals aan de aanwezigen wat zij ergens van denken en of ze ergens iets over kunnen vertellen (PAL: 2.13; PLC:3.31). Bij verschillende zienswijzen, vraagt de professional uit hoe een aanwezige het zelf ziet en hoe diegene het vindt om te horen dat een ander daar anders over denkt (PLC:3.35; PLC:3.36).

‘Dat doe je dus of door dieper door te vragen bij diegene en de andere lagen te raken’ (PLC:3.115)

Drie professionals geven aan dat zij de verticale meerstemmigheid ontlokken door iemand uit te vragen of dieper door te vragen (PLC:3.75; PAJ:1.60; PLC:3.115; PAT:4.27; PAT:4.28). De stem van een niet-aanwezige persoon wordt ontlokt door aan de aanwezigen te vragen of zij iets over een niet-aanwezige persoon kunnen vertellen (PAL:2.37; PAJ:1.80) of wat zij denken dat die persoon over de situatie zou zeggen (PAJ:1.65).

Vragen naar meerstemmigheid in een reflectie

Vragen om daarmee meerstemmigheid te ontlocken, worden door de professionals ook gesteld tijdens de reflectiemomenten⁴ met elkaar. Tijdens deze reflectiemomenten stellen zij vragen over iets wat hen opvalt in de houding van een persoon of over thema's waar zij benieuwd naar zijn (PAL:2.19; PLC:3.81; PLK:5.54). Deze thema's kunnen ook weer te maken hebben met de stemmen van niet-aanwezige personen (PAL:2.45). Na een reflectiemoment, vragen de professionals aan een aanwezige wat diegene ervan vindt om dat zo te horen of er wordt in het algemeen gevraagd of iemand een reactie wil geven op de reflectie (PAT:4.20; PAT:4.21; PAT:4.24; PAT:4.25).

Benoemen van meerstemmigheid

De aanwezigheid van meerstemmigheid in een gesprek wordt door de professionals ook benoemd. Twee professionals geven aan dat zij ingaan op de reactie die zij waarnemen bij een aanwezige en deze benoemen voor het ontlocken van de verticale meerstemmigheid (PAL:2.16; PLC:3.30). Niet-aanwezigen die een rol spelen binnen het netwerk worden benoemd, om op die manier ook hun stemmen te ontlocken (PAJ:1.64; PLC:3.88; PLC:3.117).

Afwijking van de hoofdlijn

Een professional benoemde dat hij bij één netwerklid niet zozeer bezig is geweest om diens stem te ontlocken, omdat diegene tijdens de netwerkbijeenkomst het gesprek een beetje aan het leiden was (PAT:4.18). Drie professionals gaven aan tijdens een netwerkbijeenkomst geen aandacht te hebben gegeven aan de stemmen van niet-aanwezige personen (PLC:3.89; PAT:4.76; PLK:5.108). Eén van hen zei dit in het algemeen vrij weinig te doen (PAT:4.77).

Wat is de ervaring van professionals met de manier waarop zij omgaan met hun eigen meerstemmigheid?

Luisteren naar eigen stemmen

Tijdens een netwerkbijeenkomst zijn de professionals ermee bezig wat er bij henzelf wordt opgeroepen en wat er in hen omgaat (PLC:3.66; PAT:4.61; PAT:4.63). Twee professionals geven aan te merken dat zij op sommige momenten stoeien of in conflict komen met hun eigen stemmen (PLK:5.62; PAJ:1.99). Soms is het voor professionals nodig de eigen wijsheid te parkeren en na te gaan of een stem echt vanuit henzelf komt en ze er niet stiekem iets mee willen bereiken (PAL:2.66; PAL:2.69; PAT:4.62). De professionals vinden het belangrijk om onbevooroordeeld in het gesprek te staan (PLC:3.67; PLC:3.68; PAL:2.25).

Delen van eigen stemmen

Tijdens de netwerkbijeenkomsten delen de professionals de verschillende stemmen in henzelf met de andere aanwezigen. Zij vertellen hun indrukken, gedachten, ideeën en gevoelens (PAJ:1.77; PAJ:1.102; PAT:4.51; PAT:4.54; PAT:4.66).

⁴ Het reflectiemoment is onderdeel van het sleutelement 'Reflectieproces' van Open Dialogue. Aan deze reflectiemomenten nemen alleen de professionals deel, maar ze vinden plaats in het bijzijn van alle aanwezigen van een netwerkbijeenkomst (Olson et al., 2014).

‘Maar je kan wel de dingen die bij jou van binnen een dialoog of een conflict veroorzaken, reflecteren met je collega’s’ (PAJ:1.100)

Vier professionals geven aan dit delen van eigen stemmen veelal middels de reflectiemomenten met hun collega’s te doen (PAJ:1.100; PLC:3.70; PAT:4.50; PAT:4.53; PLK:5.60).

Afwijking van de hoofdlijn

Eén van de professionals gaf aan dat zij vooral bezig is zichzelf in een onbevooroordeelde positie te zetten en daarbij niet teveel ingaat op wat er bij haarzelf gebeurt (PLC:3.69). Ze gaf wel aan dit te kunnen benoemen in een reflectie, maar dat het niet de bedoeling is er een persoonlijk stuk van te maken (PLC:3.71).

Wat is de ervaring van professionals met de gelegenheid voor meerstemmigheid tijdens netwerkbijeenkomsten?

Ruimte voor alle stemmen

Drie professionals geven aan dat zij tijdens een netwerkbijeenkomst van Open Dialogue ruimte ervaren voor meerstemmigheid (PLC:3.22; PLC:3.24; PLC:3.40; PLC:3.108; PAT:4.56; PAL:2.21; PAL:2.24). De professionals maken en geven deze ruimte ook zelf (PAJ:1.8; PAJ:1.29; PLC:3.34; PLC:3.57; PLC:3.114). Dit maken en geven van ruimte, gebeurt volgens drie professionals al direct aan het begin van een bijeenkomst, op het moment dat zij inventariseren waar iedere aanwezige het over willen hebben (PAJ:1.32; PAJ:1.33; PAJ:1.36; PLC:3.26; PLC:3.27; PAT:4.57). Tijdens de bijeenkomst koppelen de professionals terug op deze onderwerpen (PLC:3.28; PLC:3.29). Drie professionals geven aan het belangrijk te vinden om alle kanten van een verhaal te laten zien (PAJ:1.53; PAL:2.22; PLC:3.37). Ook de mening van een niet-aanwezige persoon kan hierin meetellen (PAJ:1.70).

‘En maar het belangrijke is die ruimte en die tijd dat iedereen gehoord wordt’ (PAJ:1.53)

Vrij spreken

Drie professionals zeggen vrijheid te ervaren voor een ieder om te mogen zeggen wat hij of zij wil zeggen (PAJ:1.48; PAJ:1.52; PAJ:1.55; PAT:4.72; PAT:4.73) of juist niet wil zeggen (PAJ:1.49; PAJ:1.50; PAJ:1.51; PLC:3.54). Voor het verloop van een netwerkbijeenkomst, hebben de professionals geen vooraf opgesteld doel of agenda (PAJ:1.47; PAL:2.50). Maar ook tijdens de bijeenkomst zelf, zoeken zij niet naar een oplossing, antwoord of naar overeenkomst tussen de verschillende zienswijzen (PLC:3.76; PLC:3.79; PLK:5.121). De professionals gooien het gesprek open en laten het gebeuren (PAJ:1.40; PLC:3.55). De professionals denken wel met de aanwezigen mee, maar bepalen niets en hebben ook geen bepaalde richting in het gesprek voor ogen (PAJ:1.9; PLC:3.83; PLC:3.85; PAT:4.62; PAT:4.67; PAT:4.71).

Afbreken van monoloog

Twee professionals hebben de ervaring dat één van de aanwezige veel meer aan het woord kan zijn dan de andere aanwezigen (PAL: 2.5; PLK:5.9). Dit kan betekenen dat de verhouding zoekraakt en bepaalde stemmen niet worden gehoord (PLK:5.36; PLK:5.37). De ervaring van de ene professional is

dit in een reflectie aan te geven (PAL:2.72). De ervaring van de andere professional is de monoloog te moeten onderbreken met de eigen stem (PLK:5.40; PLK:5.46; PLK:5.48).

Afwijking van de hoofdlijn

De professional die de monoloog van één van de aanwezige heeft moeten afbreken, ervoer tijdens de netwerkbijeenkomst waarin dat gebeurde, onvoldoende ruimte voor de andere stemmen (PLK:5.78). Het is tijdens de bijeenkomst ook vrijwel niet gelukt deze ruimte alsnog te creëren (PLK:5.92; PLK:5.104; PLK:5.109).

‘Die stem hebben wij hem niet gegeven. Maar daar was in dit gesprek ook geen ruimte voor’
(PLK:5.109)

Wat is de ervaring van professionals met de bijdrage van meerstemmigheid?

‘omdat het heel goed is om al die verschillende waarheden op tafel te krijgen’ (PLK:5.116)

Perspectiefverbreding

De ervaring van professionals is dat meerstemmigheid ervoor zorgt dat het gesprek wordt geopend en dat alle aanwezigen eigen dingen kunnen vertellen en uitleggen vanuit een eigen beleven (PLC:3.50; PAJ:1.8; PAL: 2.35). Op die manier komen er meer verhalen en waarheden naar boven, kunnen moeilijke onderwerpen worden besproken en dieper liggende lagen worden geraakt (PAJ:1.85; PLK:5.116; PLC:3.52; PLC:3.53; PLC:3.113; PLC:3.115; PLK:5.101). Dat zorgt voor een rijk geschakeerde bijeenkomst waarin de aanwezigen alle kanten van een verhaal te zien krijgen (PAT: 4.32; PLC:3.37). Twee professionals benoemen dat er ook nieuwe informatie in de stemmen naar voren kan komen (PAL: 2.34; PAJ:1.83; PAJ:1.42).

Teweegbrengen van een verandering

Door de verschillende en soms nieuwe perspectieven die naar voren komen in de meerstemmigheid, kan er een ander gesprek ontstaan (PAJ:103). Maar ook kan er volgens drie professionals bij een aanwezige persoonlijk iets veranderen. Zo kan de meerstemmigheid bijdragen aan het kunnen inzien dat anderen een andere zienswijze hebben (PAL: 2.27; PLK:5.117). Het kan de aanwezigen helpen een andere kant op te kijken of de eigen waarheid minder belangrijk te maken (PLC:3.82; PLK:5.118). Uiteindelijk kan dit resulteren in een nieuwe manier van denken (PLC:3.102; PLC:3.103).

Aansluiting

Ook de omgang tussen de aanwezigen kan veranderen door de meerstemmigheid. Door het uitspreken van de verschillende stemmen en het horen van deze, kunnen mensen zich ertoe verhouden en tegemoet komen in de behoeften van de ander (PAT: 4.38; PAJ:1.83; PAJ:1.84). Doordat de stemmen van niet-aanwezigen ook een rol spelen, kunnen de aanwezigen zich ook verplaatsen in die perspectieven (PLC:3.100). De overtuiging van de één kan gekneet worden door de overtuiging van de ander en op die manier kan er gezamenlijkheid ontstaan, zonder dat de aanwezigen het eens hoeven te zijn (PLK:5.119 t/m PLK:5.121). Eén van de professionals gaf aan dat je werkelijk kunt aansluiten wanneer je luistert naar de stem van de ander en erop let of jouw eigen stemmen hierdoor worden aangesproken (PAL: 2.67; PAL: 2.68).

Hoe ervaren professionals het ontlocken van meerstemmigheid?

‘Er leven in mij verschillende ideeën, er leven in de cliënt en in de netwerk verschillende ideeën en ja kijk, ik vind dat wel bevrijdend’ (PAT: 4.65)

Positieve ervaringen

Alle vijf de professionals ervaren het ontlocken van meerstemmigheid in de meeste situaties als positief. De verschillende stemmen en de ruimte daarvoor in de netwerkbijeenkomst ervaren de professionals als verhelderend, mooi, waardevol en bevrijdend (PAJ:1.8; PLC:3.41; PLC:3.42; PLC:3.56; PAT:4.65). Ook de ruimte voor specifiek de stemmen van niet-aanwezige personen wordt ervaren als iets moois (PLC:3.94; PLK:5.106). De manier waarop zij zelf omgaan met verschillende stemmen, ervaren de professionals als een open en boeiende manier van werken (PAL: 2.23; PLC:3.38). Ze ervaren het horen van alle stemmen en de nieuwe dingen die hierin naar voren komen, als fijn en mooi (PAJ:1.41; PAL: 2.34). Het delen van de eigen stem ten slotte wordt ook ervaren als iets heel fijns en als iets dat heel belangrijk is (PAJ:1.73; PAJ:1.79; PAL: 2.65).

Negatieve ervaringen

Eén professional geeft aan zowel positieve als negatieve ervaringen te hebben met het ontlocken van de stemmen van niet-aanwezige personen (PAT: 4.78; PAT: 4.83; PAT: 4.87; PAT: 4.88). De negatieve ervaringen hebben vooral te maken met de negatieve reacties bij aanwezigen, op het moment dat de professional vroeg naar de stem van een niet-aanwezige (PAT: 4.95; PAT: 4.96). Een andere professional heeft een negatieve ervaring met het geven van ruimte aan alle stemmen. Door een monoloog van één van de aanwezigen, lukte het de professional niet om de andere aanwezigen en zichzelf een stem te geven in het gesprek (PLK:5.32 t/m PLK:5.37). De manier waarop de professional uiteindelijk toch de ruimte heeft kunnen maken, voelde onbevredigend (PLK:5.49). Ook ervoer de professional dat het gesprek blokkeerde, omdat zij en de andere professional niet wisten hoe om te gaan met de verschillende stemmen (PLK:5.63; PLK:5.65).

‘Ja ik voelde me heen en weer geslingerd ... tussen de verschillende zienswijzen ook wel’ (PLK:5.56)

Ervaringen met twijfel

De meerstemmigheid zorgde voor twijfel bij de professional. De eigen stemmen van de professional zeiden verschillende dingen over de manier van aanpak (PLK:5.82 t/m PLK:5.85; PLK:5.88). Ook de professional die negatieve ervaringen heeft met het ontlocken van stemmen van niet-aanwezigen, ervaart twijfels als het gaat om de oorzaak hiervan (PAT: 4.84 t/m PAT: 4.86). Deze professional geeft aan het een ingewikkeld thema te vinden (PAT: 4.98).

Ervaringen van cliënten en netwerkleden

In hoeverre wordt horizontale meerstemmigheid ontlokt volgens cliënten en netwerkleden?

In verband met vaktaal zijn de begrippen vanuit het onderzoek op een andere manier verwoord in de interviews met cliënten en netwerkleden. Zij zijn bevraagd op hun zienswijze, gedachten en gevoelens in netwerkbijeenkomsten. De vraagstelling is te vinden in bijlage 6.

Uitnodigen en reactie van professionals

De horizontale meerstemmigheid wordt ontlokt doordat de professionals aan het begin van iedere netwerkbijeenkomst vragen wie er wat zou willen inbrengen. Hierbij wordt iedere aanwezige uitgenodigd om iets in te brengen (NAR:9.13; NAR:9.16; CAS:10.29; CAS:10.34). Tijdens de bijeenkomst worden cliënten en netwerkleden op een directe en indirecte manier uitgenodigd en door middel van de reflectiemomenten die professionals onderling met elkaar uitwisselen (CAJ:8.19).

‘Het feit dat je daarbij zit is al uitnodigend.’ (CAJ:8.20)

Ook de stiltes die professionals laten vallen ervaart een respondent als uitnodigend (CAJ:8.22). Door vragen te stellen: ‘wat vind jij ervan?’, ‘hoe zie jij dat?’, ‘hoe ga jij ermee om?’, ‘wat voel jij er dan bij?’ worden cliënten en netwerkleden uitgenodigd door professionals om hun zienswijzen te delen (NAR:9.18; NAR:9.19; NAR:9.20; CAS:10.39).

Ruimte ervaren

Sommige cliënten en netwerkleden laten vanuit zichzelf hun stem laten horen, doordat zij zich uitgenodigd voelen (NAM:7.20; NAM:7.21; NAM:7.23; CAJ:8.18; CAJ:8.33; CAS:10.32). Door dit uitnodigen en het uitgenodigd voelen, ervaren cliënten en netwerkleden als dat zij gehoord worden en zij horen ook meer van elkaar doordat andere aanwezigen zich ook uitspreken (NAM:7.4; NAM:7.15; CAS:10.28). Horizontale meerstemmigheid wordt ervaren als een ruimte om te bespreken wat iedere aanwezige wil bespreken (NAM:7.4; CAS:10.18; CAS:10.19; CAS:10.22; CAS:10.27).

Verschillende stemmen

Wanneer er sprake is van verschillende zienswijzen op de besproken situatie, wordt dit besproken en wordt er geluisterd naar ieders zienswijze (NAM:7.27; NAM:7.32; NAR:9.22; CAS:10.37; CAS:10.40). Deze verschillende zienswijzen worden met respect behandeld en mogen naast elkaar bestaan (NAR:9.21; NAR:9.24; CAS:10.50). Het delen van verschillende zienswijzen wordt als relevant ervaren. De zienswijze van een ander wordt meegenomen in de eigen zienswijze, of het is goed om het uit te spreken en ieders eigen waarheid te laten bestaan (NAM:7.28; NAR:9.23; NAR:9.24). Het is in geen enkel geval dat iemand iets niet mag zeggen (CAS:10.38), maar soms kunnen door verschillende zienswijzen wel emoties oplopen of kan er spanning ervaren worden (CAJ:10.35; CAS:10.36). Hier wordt door professionals aandacht aan gegeven en wordt benoemd en opgemerkt. Deze manier van omgang wordt als respectvol ervaren (CAJ:8.25; NAR:9.21; CAS:10.44).

In hoeverre wordt verticale meerstemmigheid ontlokt volgens cliënten en netwerkleden?

Verschillende gedachten en gevoelens

Tijdens de netwerkbijeenkomsten ervaren cliënten en netwerkleden verschillende gedachten en gevoelens bij zichzelf. Deze gedachten en gevoelens worden besproken (NAM:7.40; NAM:7.41; NAM:7.44). Wanneer het gaat om de behandeling is de cliënt bepalend (NAM:7.42; NAM:7.43; NAM:7.45; NAM:7.46; NAM:7.60). Toch wordt er door het netwerk wel ruimte ervaren voor het nemen van een besluit (NAM:7.48; NAM:7.61).

‘Je mag zeggen wat je wil. Dus daar mag je zo lang over doen je wil. Ze zeggen niet na een half uur ‘we gaan weer, de tijd is om’. Ja, er is gewoon genoeg ruimte.’ (NAR:9.45 t/m NAR:9.47)

Verschillende gedachten en gevoelens worden vaak pas herkenbaar wanneer er meerdere netwerkbijeenkomsten plaatsgevonden hebben. Achteraf wordt de deelnemer zich bewust van het werkelijke proces wat gaande is door de bijeenkomsten.

‘En gaandeweg het proces was het duidelijk dat er mijn deel aan het verhaal was, daar was ik eerder nog niet aan toegekomen.’ (CAJ:8.38)

Reactie van professionals

Gevoelens van onmacht uitspreken is voor netwerkleden waardevol gebleken. Professionals geven tips hoe men hiermee om kan gaan (NAR:9.39, NAR:9.41; NAR:9.43; NAR:9.44). Professionals ontlokken verticale meerstemmigheid door bijvoorbeeld te vragen ‘wat gebeurt er bij je?’, en ‘wat denk je hierbij?’ (CAS:10.54). Ook spelen professionals in op uitgesproken gedachten en gevoelens door te vragen ‘hoe vind je dat die ander dit zegt?’. Hierop kan de gevraagde persoon aangeven hoe hij/zij graag wil dat hiermee omgegaan wordt (NAR:9.42).

In hoeverre worden de stemmen van niet-aanwezigen betrokken in de netwerkbijeenkomsten volgens cliënten en netwerkleden?

Ruimte voor het betrekken van niet-aanwezigen en het uitnodigen hiervoor

Voor sommigen waren niet-aanwezigen de aanleiding voor de netwerkbijeenkomsten en daardoor hot item (NAM:7.54; NAM:7.57; CAJ:8.50; CAJ:8.51; CAJ:8.52). Toen deze niet-aanwezigen niet meer

zo aanwezig waren in de bijeenkomsten was dit goed nieuws, dit gaf aan dat het probleem verminderde (NAM:7.58). Vanuit professionals wordt hier genoeg aandacht aan gegeven volgens cliënten en netwerkleden (CAJ:8.53).

‘door ons uit te laten leggen waarom wij daar zo veel bij voelen of bij die relatie of bij de dingen die gebeurd zijn.’ (NAM:7.59)

Tegelijkertijd zorgen professionals ervoor dat het proces bleef waar het was, bij de aanwezigen. Er niet onnodig uitgeweid werd over deze niet-aanwezigen (CAJ:8.54; CAJ:8.57)

Betrekken van niet-aanwezigen en reactie van professionals hierop

Voor anderen zijn niet-aanwezigen minder belangrijk, maar komen zij wel af en toe ter sprake (NAR:9.61). Hier wordt door professionals aandacht aan besteed op een bevragende manier, bijvoorbeeld door te vragen ‘hoe reageert hij/zij?’. Vervolgens vragen professionals aan aanwezigen in de netwerkbijeenkomst ‘hoe vind je dat?’ (NAR:9.62; NAR:9.66; NAR:9.68; CAS:10.63). Ook wordt er door professionals meegedacht in de manier waarop je omgaat met besproken niet-aanwezigen, bijvoorbeeld door te vragen ‘wat zou je kunnen doen?’, of ‘hoe zou je dat anders kunnen doen?’ en vervolgens helpen zij daarmee (NAR:9.64; NAR:9.71). Het is geen probleem het daarover te hebben, daar hoeft geen ruimte voor gemaakt te worden, dat loopt vanzelf (CAS:10.67; CAS:10.69). Er is niemand die stop zegt (CAS:10.70).

Op welke manier ervaren cliënten en netwerkleden het belang van meerstemmigheid?

Ervaring met het ontlocken van horizontale meerstemmigheid

De horizontale meerstemmigheid zorgt voor gelijkwaardige gesprekspartners hebt (NAM:7.31). Het voelt prettig en aangenaam (CAJ:8.31). Voor cliënten en netwerkleden voelt het vrij, of uitgenodigd en het is goed om met elkaar te praten over problemen (CAJ:8.35; NAR:9.10). Het voelt plezierig, omdat men het hart kan uitstorten en gezien wordt (NAR:9.25; NAR:9.26; NAR:9.27). De ene ervaart het op geen enkele manier als confronterend, een ander ervaart verschillende zienswijzen soms wel als confronterend wanneer hij/zij het er niet mee eens is, maar de manier hoe ermee om gegaan wordt is goed (CAJ:8.32; CAS:10.41; CAS:10.42).

Bijdrage van horizontale meerstemmigheid

Horizontale meerstemmigheid zorgt voor de ruimte om uit te kunnen leggen wat men bedoelt, of hoe men er tegenaan kijkt (NAM:7.36). Dat zorgt voor nieuwe inzichten (NAM:7.37). Doordat iemand iets nog een keer uitlegt aan een ander, komt er extra informatie vrij, waardoor er kwartjes vallen (NAM:7.38; NAM:7.39). Het horen van ieders kant is prettig, want van iedere kant kan iets geleerd worden (NAR:9.31; NAR:9.32).

‘Voorheen ging het een beetje langs elkaar heen als er problemen zijn en nu spreek je het uit.’ (NAR:9.33).

Gaandeweg leert men meer nadenken door verschillende zienswijzen aan te horen en ziet daarvan de relevantie in. Hierdoor begrijp men elkaar beter en omdat iemand uitspreekt waarom hij/zij deed zoals hij/zij deed (NAR:9.34; NAR:9.35; CAS:10.48; CAS:10.49).

Ervaring met het ontlocken van verticale meerstemmigheid

De verticale meerstemmigheid wordt als fijn ervaren omdat men hardop kan denken en overwegingen kan delen (NAM:7.49; NAM:7.50). De feedback die hierop gegeven wordt helpt om verder te komen en wanneer er geen feedback op komt is het toch goed om hardop te denken voor jezelf (NAM:7.50; NAM:7.51). Het biedt inzichten en leert veel (CAJ:8.44). Het is prettig om eigen gedachten en gevoelens te kunnen delen, wanneer het uitgesproken is hoeft men het er niet meer over te hebben (NAM:7.52; CAS:10.59).

‘Ja, de beste therapie die wij tot nu toe gekregen hebben... dat je gewoon serieus genomen wordt.’
(NAR:9.49; NAR:9.52)

Bijdrage van verticale meerstemmigheid

Cliënten en netwerkliden geven aan begrepen te worden, er wordt op een goede manier gereageerd (NAR:9.50; CAS:10.55). Tijdens de netwerkbijeenkomsten wordt er aandacht gegeven aan hoe men zelf de besproken situatie ervaren heeft, dit zorgt ervoor dat men dingen leert accepteren waar men eerder mee worstelde (CAJ:8.47; CAJ:8.48). Cliënten en netwerkliden leren beter in staat te zijn om een situatie objectief te beoordelen (CAJ:8.49). Ook geeft het delen van verticale meerstemmigheid voor andere aanwezigen inzicht in hoe het beste omgegaan kan worden met degene die gevoelens en gedachten deelt (NAR:9.36; NAR:9.42). Ook de professionals geven hier tips voor die als erg waardevol ervaren worden (NAR:9.43; NAR:9.44). Het geeft een gerust gevoel wanneer anderen meedenken en men het niet alleen hoeft te doen (NAR:9.55; NAR:9.56). Professionals zien hoe de aanwezigen zich non-verbaal gedragen en reageren hierop, dit wordt ervaren als dat er gezien wordt hoe men zich voelt en wordt als helpend ervaren (CAS:10.60; CAS:10.61). Zonder aanwezigheid van de professionals praat men soms door elkaar heen, binnen de netwerkbijeenkomsten praat ieder om de beurt, dat maakt een groot verschil (NAR:9.59).

Bijdrage van het betrekken van niet-aanwezigen

Niet-aanwezigen een stem geven en betrekken in de bijeenkomst wordt als zeer relevant ervaren op het moment dat niet-aanwezigen onderdeel zijn van de hulpvraag, omdat het behoorlijk het gevoel van de aanwezige bepaalt. Het is fijn om te kunnen benoemen dat het emotioneel en intensief is. (NAM:7.55; NAM:7.62; NAM:7.63). Daarbij is de feedback van professionals waardevol om gedachten en gevoelens in perspectief te kunnen plaatsen en erkenning te krijgen voor gevoelens (NAM:7.64; NAM:7.65). Het bespreken van niet-aanwezigen wordt als positief ervaren (CAJ:8.55), het is fijn om erover te kunnen praten en dat die mogelijkheid er is (NAR:9.75; CAS:10.67).

Het is waardevol om over niet-aanwezigen te kunnen praten met professionals die neutraal zijn, het helpt om boosheid en verdriet te kunnen delen (NAM:7.66). Ook zorgt het bespreken van gevoelens ten opzichte van niet-aanwezigen ervoor dat het even over de persoon kan gaan die het uitspreekt, dat wordt als fijn ervaren en daarom ook fijn dat zij niet aanwezig zijn (NAM:7.68; NAM:69; NAM:7.70; NAM:7.71). Dat alles bespreekbaar is zorgt ervoor dat cliënten en netwerkliden dit als helpend ervaren, omdat zij tips krijgen hoe dit opgelost kan worden en wordt hen een weg gewezen (NAR:9.73; NAR:9.76; NAR:9.77).

‘Als je daarmee in je hoofd zit met iemand ... dan is het natuurlijk fijn als je dat even kan uitspreken.’
(CAS:10.72)

Afwijking van de hoofdlijn

Eén van de cliënten ervaart het ontlocken van meerstemmigheid anders dan andere respondenten. Zo gaf deze cliënt aan dat de professionals actief helpen om naar consensus te streven wanneer er sprake is van verschillende zienswijzen op de besproken situatie, waardoor men verder kan met hetzelfde beeld voor iedereen. Dit is door de cliënt als fijn ervaren. (CAJ:8.29; CAJ:8.30). Verder had deze cliënt in eerste instantie een ander doel met de netwerkbijeenkomsten en ervoer dat hiermee korte metten werden gemaakt door de professionals (CAJ:8.42; CAJ:8.40; CAJ:8.41). Wanneer men met elkaar één beeld heeft van de situatie kan het eigen perspectief losgelaten worden en kan men verder (CAJ:8.36).

Conclusie deelvraag 3

Hoe ervaren cliënt, netwerk en professional in de praktijk het ontlocken van meerstemmigheid volgens de benadering van Open Dialogue?

De ervaringen met manieren voor het ontlocken

Professionals, cliënten en netwerkliden geven aan dat de horizontale meerstemmigheid al direct aan het begin van een netwerkbijeenkomst wordt ontlockt, met de vraag van de professionals wie het waar over wil hebben. Ook de vragen die de aanwezigen tijdens de bijeenkomst uitnodigen iets te vertellen, vallen onder het ontlocken van de horizontale meerstemmigheid. De verticale meerstemmigheid wordt ontlockt door te vragen naar iemands gedachten en gevoelens en door het dieper doorvragen op iets wat een aanwezige heeft gezegd. Daarnaast wordt er door de professionals soms ook ingegaan op de reactie of emotie die zij bij een aanwezige waarnemen. Zes van de negen respondenten gaven aan dat tijdens hun laatst plaatsgevonden netwerkbijeenkomst ook stemmen van niet-aanwezigen werden ontlockt. De professionals ontlocken deze stemmen door een niet-aanwezige persoon te benoemen in het gesprek en/of de aanwezigen te vragen naar de mening of mogelijke reactie van diegene. De verschillende manieren voor het ontlocken van meerstemmigheid vinden vaak plaats tijdens de reflectiemomenten tussen de professionals.

Cliënten en netwerkliden ervaren dat zij zich ook zonder interventies van de professionals uitgenodigd kunnen voelen hun stem te delen. Zowel professionals als cliënten en netwerkliden ervaren dat er tijdens een netwerkbijeenkomst ruimte is voor het naast elkaar bestaan van verschillende of zelfs tegenstrijdige stemmen. Er wordt aandacht gegeven aan alle stemmen door deze te bespreken, ernaar te luisteren en deze met respect te behandelen. De professionals benoemen dat het belangrijk is dat zij niet oordelen over de stemmen en dat de aanwezigen vrij zijn in hun spreken. Deze vrijheid ontstaat door het ontbreken van doelen en door de niet-sturende rol van de professionals. Ook wordt er niet gezocht naar overeenstemming tussen de verschillende stemmen. Uit de ervaringen van professionals blijkt dat het wel nodig kan zijn om in te grijpen wanneer één van de aanwezigen veel meer aan het woord is dan de anderen. Vier van de vijf professionals gaven aan ook expliciet ruimte te maken voor hun eigen stemmen. Dit doen zij door te

luisteren naar datgene wat in henzelf wordt aangesproken en dit te delen met de andere aanwezigen.

De ervaren gevoelens en de ervaren bijdrage

Professionals, cliënten en netwerkleden ervaren meerstemmigheid als waardevol met verschillende redenen. Een veelvoorkomende reden is dat er in de stemmen inzichten naar voren komen, waardoor verbreding en verdieping ontstaat. De betrokkenen ervaren dat zij elkaar door deze inzichten beter begrijpen. De manier waarop meerstemmigheid ontlokt wordt door de professionals wordt door cliënten en netwerkleden als prettig ervaren. Doordat alle stemmen gehoord worden geeft dit hen een gevoel dat zij serieus genomen worden. Ook ervaren cliënten en netwerkleden door het ontstaan van meerstemmigheid dat zij er niet alleen voor staan, doordat er door professionals actief meegedacht wordt in een oplossing voor een probleem. Cliënten en netwerkleden komen ook dichterbij eigen gevoelens en gedachten, doordat het echt over hen zelf mag gaan binnen de netwerkbijeenkomsten. Zowel professionals als cliënten en netwerkleden ervaren de ruimte voor het delen van verschillende stemmen als bevrijdend. Wanneer een niet-aanwezige het gevoel binnen de netwerkbijeenkomst bepaald, ervaren cliënten en netwerkleden het als fijn om ook dit gevoel te kunnen delen.

Ondanks dat professionals de meerstemmigheid als positief ervaren, is het voor hen niet altijd makkelijk dit te ontlokken. In de ervaringen van twee professionals komt naar voren dat de niet-sturende rol, die door hen wordt aangenomen tijdens het gesprek, twijfel met zich mee kan brengen over de manier van aanpak. Deze twijfel speelt een rol op het moment dat een van de aanwezigen het gesprek leidt in de vorm van een monoloog en bij het ontlokken van de stemmen van niet-aanwezige personen.

6. Deelvraag 4

Op welke wijze kunnen de resultaten van dit onderzoek een bijdrage leveren aan het lesmateriaal voor de minor 'Professional in de GGZ'?

De informatie uit deze deelvraag geeft geen direct antwoord op de hoofdvraag en zal hierom niet meegenomen worden in de eindconclusie. De informatie uit deze deelvraag is ter ondersteuning voor het beroepsproduct. Er is een inventarisatie gedaan naar de wensen van de opdrachtgever voor nieuw lesmateriaal om te gebruiken binnen de minor 'Professional in de GGZ'. Daarnaast is er aandacht besteed aan een model met vier componenten, welke centraal staan in het bieden van innovatief onderwijs. Tot slot is gekeken naar de inhoud van de minor, zoals deze nu gegeven wordt en wat hierin een goede aanvulling zou kunnen zijn.

Wensen vanuit de opdrachtgever

In gesprekken met de opdrachtgever van dit onderzoek, kwamen diens wensen naar voren met betrekking tot de ontwikkeling van een beroepsproduct dat zou bijdragen aan het lesmateriaal voor de CHE-minor 'Professional in de GGZ'. De wensen van de opdrachtgever, waren de eerste ontwerpeisen voor het uiteindelijke beroepsproduct (A. van Dieren, persoonlijke communicatie, 6 mei 2019). Ontwerpeisen kunnen worden ondergebracht in categorieën. (Van der Donk & Van Lanen, 2017). In de tabel rechts is dit gedaan door de wensen van de opdrachtgever te categoriseren in 'kenmerken doelgroep', 'organisatorische kenmerken' en 'inhoudelijke kenmerken'.

Practice based evidence

In Practice based evidence (PBE) ligt de nadruk op de ervaringskennis van professionals en cliënten. Zij worden als experts op hun eigen terrein gezien (Smeijsters, 2009). Het gaat in PBE om het vertalen van deze ervaringskennis uit de praktijk naar onderzoeksresultaten (Smaling, 2000).

In dit onderzoek wordt volgens deze Practice based evidence manier gewerkt. Met behulp van interviews is duidelijk geworden wat de ervaringen van professionals, cliënten en netwerkleden zijn met het ontlokken van meerstemmigheid. Deze ervaringen zijn vergeleken met dat wat er in de literatuur bekend is over

Tabel 3

Ontwerpeisen lesmateriaal

Ontwerpeisen
Kenmerken doelgroep - Het product is gericht aan studenten van de CHE-minor 'Professional in de GGZ' -Het product is geschikt voor zowel voltijd- als deeltijdstudenten -Het product is geschikt voor zowel studenten met veel werkervaring als studenten met weinig werkervaring -Het product kan worden toegepast en uitgelegd door docenten met kennis van Open Dialogue
Organisatorische kenmerken -Het product kan worden ingezet in de lessen Dialogisch Werken binnen de minor 'Professional in de GGZ' -Met het product kan een les van 35 minuten worden gevuld
Inhoudelijke kenmerken -Het product geeft inzicht in het element 'Ontlokken van meerstemmigheid' -De inhoud van het product komt overeen met de resultaten uit het onderzoek

het ontlocken van meerstemmigheid. De resultaten die naar voren kwamen, zijn bij elkaar gevoegd in een eindconclusie.

Vier componenten voor innovatief onderwijs

Om te bepalen hoe deze onderzoeksresultaten vervolgens vertaald zouden kunnen worden naar lesmateriaal, is er in de literatuur gezocht naar effectieve methoden van leren. Een ontwerp eis vanuit de opdrachtgever is dat het lesmateriaal de studenten inzicht verschaft in het element 'Ontlocken van meerstemmigheid'. Het ontlocken van meerstemmigheid kan worden beschouwd als één van de professionele competenties, welke nodig zijn om te kunnen werken volgens de waarden en uitgangspunten van Open Dialogue. Het onderwijzen van complexe vaardigheden of professionele competenties, wordt aan de hand van vier componenten beschreven in het 4C-ID-model (Hoogveld, Janssen-Noordman, & Van Merriënboer, 2011).

Innovatief onderwijs bestaat volgens het 4C-ID-model uit de componenten (1) leertaken, (2) ondersteunende informatie, (3) procedurele informatie en (4) deeltaakoefening. Leertaken worden gezien als de ruggengraat van het onderwijs en worden door studenten uitgevoerd in een gesimuleerde of echte omgeving. Ondersteunende informatie, ofwel de aangereikte theorie, helpt de studenten bij het uitvoeren van de niet-routineaspecten van de leertaak. De procedurele informatie helpt de studenten bij het uitvoeren van de routineaspecten, dit zijn taakaspecten die bij elke leertaak op dezelfde manier worden uitgevoerd. Deeltaakoefeningen worden enkel ingezet, wanneer een leertaak om een hoge mate van automatisering van bepaalde routineaspecten vraagt (Hoogveld et al., 2011).

De vier beschreven componenten kunnen als basis dienen voor het lesmateriaal, dat qua inhoud moet overeenstemmen met de resultaten uit het onderzoek. Zoals benoemd in de eerste deelvraag gaat Open Dialogue uit van de unieke interactie tussen een unieke groep mensen (Olson et al., 2014). Het eerste component, de leertaak, zal daarom de mogelijkheid moeten geven voor het schetsen van verschillende unieke situaties. De focus in deze situaties dient te liggen op het ontlocken van meerstemmigheid, om zo de resultaten uit het onderzoek te kunnen verwerken en inzicht te geven in het element ontlocken van meerstemmigheid.

Aansluiting minor 'Professional in de GGZ'

De wens van de opdrachtgever is dat het lesmateriaal kan worden gebruikt binnen de lessen Dialogisch Werken die gegeven worden in de minor 'Professional in de GGZ'. In deze lessen wordt tot nu toe enkel theoretische kennis overgedragen. Relevant zou zijn wanneer het lesmateriaal de kans geeft om te oefenen met het in praktijk brengen van deze theoretische kennis. In dit geval betekent dat het in praktijk brengen van kennis over het ontlocken van meerstemmigheid.

De minor is een verplicht onderdeel voor studenten die het certificaat GGZ-agoog willen behalen. Oefenen met het ontlocken van meerstemmigheid, geeft kans voor het ontwikkelen van een aantal competenties uit het beroepscompetentieprofiel van de GGZ-agoog. Eén van deze competenties is 'Gelijkwaardige relatie hanteren' (COOAB ggz, 2012). De meerstemmigheid gaat uit van

gelijkwaardigheid in stemmen, zowel van professionals als cliënten. Een andere competentie is 'Omgaan met tegenstrijdige belangen' (COOAB ggz, 2012). Bij het ontlocken van meerstemmigheid kan er sprake zijn van stemmen die tegenstrijdige belangen vertegenwoordigen.

Conclusie deelvraag 4

Aan de hand van het 4C-ID-model is duidelijk geworden op welke manier de vertaling van onderzoeksresultaten naar lesmateriaal gemaakt kan worden. Er is een inventarisatie gedaan naar het huidige lesmateriaal en de kennis van studenten die de minor volgen. Om het lesmateriaal aan te laten sluiten bij de minor is het beroepscompetentieprofiel van de GGZ-agoog bekeken. In combinatie met de wensen van de opdrachtgever is duidelijk geworden op welke manier een bijdrage geleverd kan worden aan de minor 'Professional in de GGZ'. Met deze informatie kan lesmateriaal ontworpen worden zoals aanbevolen wordt in het volgende hoofdstuk.

7. Eindconclusie & Aanbevelingen

Hoofdvraag: Hoe ervaren de deelnemende partijen in netwerkbijeenkomsten binnen de GGZ het ontlokken van meerstemmigheid volgens de benadering van Open Dialogue?

Meerstemmigheid binnen Open Dialogue

Open Dialogue is een netwerkgerichte benadering met als uitgangspunt de dialoog tussen professional, cliënt en netwerk. In deze dialoog krijgt ieders stem de ruimte om te worden gehoord en wordt er op elke uiting gereageerd. Open Dialogue gaat ervan uit dat de mogelijkheid tot verandering ontstaat op het moment dat de aanwezigen van een netwerkbijeenkomst geraakt worden door iets nieuws in de uitwisseling van woorden en verhalen (Olson et al., 2014). De rol van de professional bestaat uit het op gang brengen van de dialoog en het vervullen van de voorwaarden die hiervoor nodig zijn (Galbusera & Kyselo, 2017). De twaalf sleutelementen van Open Dialogue helpen hierbij. Het ontlokken van meerstemmigheid is één van deze twaalf sleutelementen en staat voor het horen van alle stemmen in een netwerkbijeenkomst.

Ontlokken van meerstemmigheid

In een netwerkbijeenkomst van Open Dialogue is er zowel ruimte voor horizontale meerstemmigheid als voor verticale meerstemmigheid. Onder horizontale meerstemmigheid worden de verschillende externe stemmen tussen de aanwezigen verstaan. Onder verticale meerstemmigheid worden de verschillende interne stemmen in eenzelfde persoon verstaan. De verticale meerstemmigheid kan tevens beïnvloedt worden door stemmen van belangrijke niet-aanwezige personen (Olson et al., 2014).

In de literatuur staat dat de professional alle aanwezigen dient uit te nodigen in de dialoog en dat de professional moet luisteren naar en reageren op alle stemmen. Hieronder vallen ook de stemmen van de professional zelf. Dit komt overeen met de praktijk, waarin naar voren komt dat het ontlokken van meerstemmigheid door de professionals, op zowel directe als indirecte manieren wordt gedaan, door het stellen van vragen en het delen van reflecties. De professionals geven aandacht aan alle stemmen, waaronder die van henzelf, door naar de stemmen te luisteren en deze te bespreken.

Ervaringen

Uit de praktijk blijkt dat cliënten en netwerkliden in een netwerkbijeenkomst ruimte ervaren om zich te kunnen uiten. Ook wanneer er sprake is van verschillende, of zelfs tegenstrijdige stemmen. Met deze stemmen wordt door de professionals respectvol omgegaan, doordat ernaar geluisterd wordt en zij naast elkaar mogen bestaan. De professionals ervaren dat het belangrijk is dat zij niet oordelen over de stemmen en dat de aanwezigen vrij zijn in hun spreken. De professionals ervaren

hiervoor het belang van het luisteren naar hun eigen innerlijke stemmen en het loslaten van sturende gedachten. Het horen van alle stemmen, waaronder die van belangrijke niet-aanwezigen, maakt dat cliënten en netwerkleden zich serieus genomen voelen en een gevoel van bevrijding ervaren.

In de ervaringen die te vinden zijn in de literatuur wordt het ontlocken van meerstemmigheid beschreven als waardevol en positief (POD Nederland, 2016). Dit komt terug in de praktijk waarin de meerstemmigheid door professionals, cliënten en netwerkleden als waardevol ervaren wordt, door nieuwe inzichten die het oplevert. Door de verkregen nieuwe inzichten geven cliënten en netwerkleden aan elkaar beter te begrijpen. Dit komt tevens overeen met de literatuur waarin het doel van de meerstemmigheid wordt gezien als het zorgen voor nieuwe inzichten en voor een groeiend begrip tussen de diverse aanwezigen in een netwerkbijeenkomst (Seikkula & Arnkil, 2006).

De ervaringen van professionals uit de literatuur laten zien dat zij het ontlocken van meerdere, mogelijk conflicterende gezichtspunten soms nog lastig vinden. Ook in de praktijk blijkt het ontlocken van meerstemmigheid niet altijd gemakkelijk. De niet-sturende rol, die de professionals aannemen tijdens een netwerkbijeenkomst, kan hen doen twijfelen over de handelswijze.

Aanbevelingen

Aanbeveling 1

In de jaarevaluatie van de Werkplaats Herstelondersteuning is het eerste jaar werken met Open Dialogue binnen Nederland vastgelegd. Hiervoor is gebruik gemaakt van een modelgetrouwheidsschaal, waarin 88 professionals hebben aangegeven in hoeverre het toepassen van de twaalf sleutelementen 'lukt' in de praktijk. De resultaten laten hoge standaarddeviaties zien (Bierbooms, 2018). Hieruit kan worden geconcludeerd dat er onder de professionals grote variatie bestaat in de mate waarin het hen volgens zichzelf lukt. Ook in dit onderzoek is gebleken dat er afwijkingen naar voren kunnen komen in de ervaringen omtrent het werken volgens een sleutelement. Door de kwalitatieve aard van dit onderzoek, kon er uitspraak gedaan worden over de redenen van deze afwijkingen. Open vragen hebben geholpen om extra kennis te verkrijgen, wat bevorderlijk is voor het leerproces.

In de jaarevaluatie wordt geconcludeerd dat er meer onderzoek nodig is (Bierbooms, 2018). Zowel de Werkplaats Herstelondersteuning, alsook het Lectoraat Informele Netwerken en Laatmoderniteit houden zich bezig met onderzoek naar Open Dialogue. Om deze reden is de eerste aanbeveling gericht aan deze twee partijen:

Aanbevolen wordt om een open vragenlijst te ontwikkelen, gebaseerd op de bestaande modelgetrouwheidsschaal, waarin professionals wordt gevraagd te reflecteren op zowel succes- als kritische factoren die een rol hebben gespeeld bij het toepassen van de twaalf sleutelementen in netwerkbijeenkomsten. De vragenlijsten kunnen worden afgenomen in de vorm van interviews of zelfstandig worden ingevuld door de professionals.

Aanbeveling 2

In dit onderzoek kon worden geconcludeerd dat de niet-sturende rol, die een professional aanneemt tijdens een netwerkbijeenkomst, twijfel kan veroorzaken over de handelswijze. Het geven van meer gedetailleerde instructie, als poging om deze twijfel weg te nemen, dient echter vermeden te worden. Wat voorop staat in Open Dialogue is de uniekheid van iedere interactie (Olson et al., 2014). Het omgaan met momenten van twijfel of andere moeilijkheden vraagt met name om oefening. Daarvoor kan verbinding worden gezocht met organisaties en professionals uit landen waar Open Dialogue reeds is ontwikkeld. Verbinding tussen partijen in en buiten Nederland is essentieel om het leerproces op gang te houden (Bierbooms, 2018). De tweede aanbeveling is opnieuw gericht aan het Lectoraat en luidt op basis van bovenstaande gegevens als volgt:

Aanbevolen wordt om als Lectoraat in samenwerking met andere partijen interorganisatorische/interlandelijke trainingen te organiseren voor professionals. In deze trainingen ligt de focus op het oefenen met ingebrachte casussen uit de praktijk van Open Dialogue, waarin sprake was van ervaren twijfel over de handelswijze.

Aanbeveling 3

Vanuit het Lectoraat kwam de vraag hoe de onderzoeksresultaten een bijdrage zouden kunnen leveren aan het lesmateriaal van de minor 'Professional in de GGZ'. In deelvraag vier kwam naar voren dat het ontlokken van meerstemmigheid gezien kan worden als een professionele competentie en dat het onderwijzen hiervan gedaan kan worden aan de hand van vier componenten; leertaken, ondersteunende informatie, procedurele informatie en deeltaakoefening. Ook kwam de relevantie naar voren van het kunnen oefenen met het omzetten van theorie naar praktijk en het belang van het kunnen schetsen van verschillende unieke situaties. Op basis van deze gegevens, kan er een derde aanbeveling worden geformuleerd, namelijk:

Aanbevolen wordt om als lesmateriaal een spel te ontwikkelen, waarin de studenten kunnen oefenen met het ontlokken van meerstemmigheid door het uitspelen van verschillende casussen. Het spel moet de studenten de mogelijkheid bieden om vanuit verschillende rollen inzichten op te doen over het ontlokken van meerstemmigheid.

De derde aanbeveling is verwerkt in een beroepsproduct bestaande uit een spel met vier casussen en een bijbehorend lesvoorbereidingsformulier (zie bijlage 8 Beroepsproduct). Het spel kan worden gezien als een leertaak en daarmee het eerste component van het lesmateriaal. Componenten twee en drie (ondersteunende en procedurele informatie) zijn terug te vinden in het lesvoorbereidingsformulier. Component vier (deeltaakoefening) is niet toegevoegd aan het product, omdat het uitspelen van de casussen niet vraagt om hoge automatisering van routine-aspecten.

10. Discussie

In dit hoofdstuk wordt het onderzoek ter discussie gebracht. Er wordt op een kritische manier beschreven welke keuzes door de onderzoekers invloed hebben gehad op het onderzoek. Dit wordt puntsgewijs weergegeven. Vervolgens wordt beschreven wat de toevoegende waarde is van het onderzoek aan de kwaliteit en ontwikkeling van de organisatie.

- De benadering van Open Dialogue vindt haar oorsprong in Finland. Hierdoor is er veel literatuur beschikbaar in een taal die door de onderzoekers niet beheerst wordt. Met deze reden heeft het literatuuronderzoek zich moeten beperken tot Nederlandse en voornamelijk Engelse literatuur over het onderwerp.
- In de literatuur is weinig te vinden over de ervaringen met het element 'ontlokken van meerstemmigheid'. Met deze reden zijn de beschreven ervaringen gebaseerd op enkele bronnen. Dit maakt echter de waarde van het praktijkonderzoek des te groter.
- De geïnterviewde cliënten en netwerkliden zijn als respondenten aangedragen door professionals. Professionals zouden hierin een keuze gemaakt kunnen hebben om cliënten en netwerkliden aan te dragen die positief zijn over de onderzochte benadering. In de interviews hebben we hier rekening mee gehouden door te vragen naar de laatste netwerkbijeenkomst waar zij aanwezig waren. Op deze manier is voorkomen dat men over de beste of slechtste bijeenkomst sprak, waardoor de betrouwbaarheid van het onderzoek niet in gevaar gekomen is.
- In eerste instantie was het de bedoeling om drie casussen te bevragen, maar hier is vanaf geweken door beperkte tijd. Dit zorgt ervoor dat de resultaten in mindere mate vergelijkbaar zijn, waardoor de validiteit van het onderzoek is verminderd.
- In het verwerken van de interviews en het labelen (Van vraag naar antwoord, z.d.) heeft de interpretatie van de onderzoekers een rol gespeeld. Dit zou de resultaten kunnen beïnvloeden. Doordat de interviews zijn getranscribeerd en in het bronnenboek opgenomen, is de kans op interpretatiefouten geminimaliseerd.
- In de dataverwerking van het praktijkonderzoek wordt duidelijk dat één van de respondenten iets benoemt wat afwijkt van wat andere respondenten benoemen en van de literatuur. Het is de vraag of men deze informatie als relevant mag zien doordat het gebaseerd is op enkele uitspraken van eenzelfde respondent. De onderzoekers hebben gekozen om dit te beschrijven in de deelvraag, maar niet op te nemen in de conclusie. Dit laatste met de reden dat de respondent de afwijking wel als positief had ervaren en daardoor geen tegenstrijd zou vormen in de conclusie.
- Twee van de vijf geïnterviewde professionals gaven aan dat zij de meerstemmigheid niet (volledig) hebben kunnen ontlokken. De cliënten en netwerkliden die betrokken waren in

deze bijeenkomsten zijn door de onderzoekers niet bevraagd. Dit had mogelijk een andere kant kunnen belichten in de conclusie.

Toevoegende waarde

Uit het literatuuronderzoek blijkt dat de ervaringen met het ontlocken van meerstemmigheid zeer beperkt zijn te vinden. Met deze reden is het praktijkonderzoek zeer relevant gebleken. Ondanks de beperkte hoeveelheid geïnterviewden, kon er een waardevolle conclusie geschreven worden. Uit de beoordeling van de eindpresentatie (Bijlage 3), blijkt dat de opdrachtgever dit onderzoek als waardevol ziet. Na afloop van de presentatie is door de contactpersoon van Altrecht gevraagd om dit onderzoek te mogen gebruiken voor een artikel over Open Dialogue. In verband met de beperkte tijd in dit onderzoek is het van belang om verder onderzoek te doen. In het vorige hoofdstuk staat hierover een aanbeveling geschreven.

Literatuurlijst

- Andersen, T. (1995). Reflecting processes. Acts of informing and forming. In S. Friedman (Red.), *The Reflecting Team in Action: Collaborative Practice in Family Therapy* (pp. 303–323). New York, Amerika: Guilford Publications.
- Anderson, H. (1997). *Conversation, language, and possibilities*. New York, Amerika: Basic Books.
- Anderson, H. (2002). In the space between people: Seikkula's Open Dialogue Approach. *Journal of Marital and Family Therapy*, 28(3), 279–281.
- Anderson, H., & Goolishian, H. (1992). The client is the expert: a notknowing approach to therapy. In S. McNamee, & K. J. Gergen (Reds.), *Therapy as Social Construction* (pp. 25–39). Londen, Engeland: SAGE Publications.
- APOD. (z.d.). About APOD. Geraadpleegd op 30 mei 2019, van <http://apopendialogue.org/about-us/>
- Arnkil, T. E., & Seikkula, J. (2015). Developing Dialogicity in Relational Practices: Reflecting on Experiences from Open Dialogues. *Australian and New Zealand Journal of Family Therapy*, 36(1), 142–154. <https://doi.org/10.1002/anzf.1099>
- Bakhtin, M. M., & Emerson, C. (1984). *Problems of Dostoevsky's Poetics*. Manchester, Engeland: Manchester University Press.
- Beck, U., Giddens, A., & Lash, S. (1994). *Reflexive modernization: Politics, tradition and aesthetics in the modern social order*. Cambridge, Engeland: Polity Press.
- Bierbooms, J. (2018). *Peer-supported Open Dialogue in Nederland*. (Evaluatie van het eerste jaar POD in 4 GGZ organisaties). Geraadpleegd van https://www.herstelondersteuning.nl/wp-content/uploads/2018/05/Eindrapportage_evaluatie_pilot_POD_-_maart_2018.pdf
- Boertien, D., Van Bakel, M., & Kole, M. (2012). *Position Paper Werkplaats Herstelondersteuning*. Geraadpleegd van https://www.herstelondersteuning.nl/wp-content/uploads/2014/05/Werkplaats_Position_paper.pdf
- Bøe, T. D., Kristoffersen, K., Lidbom, P. A., Lindvig, G. R., Seikkula, J., Ulland, D., & Zachariassen, K. (2015). 'Through speaking, he finds himself ... a bit': Dialogues Open for Moving and Living through Inviting Attentiveness, Expressive Vitality and New Meaning. *Australian and New Zealand Journal of Family Therapy*, 36(1), 167–187. <https://doi.org/10.1002/anzf.1092>
- Bråten, S. (1988). Between dialogical mind and monological reason: Postulating the virtual other. In M. Campanella (Ed.), *Between rationality and cognition* (pp. 205–235). Torino, Italië: Albert Meynier.

- Brouwers, E. P., Van Gestel-Timmermans, H., & Van Nieuwenhuizen, C. (2013). Herstelgerichte zorg in Nederland: modegril of daadwerkelijke verandering? *Psychopraktijk*, 5(4), 14–17. <https://doi.org/10.1007/s13170-013-0053-4>
- De Jong, N. (2018, 21 februari). Handout onderzoek [pdf]. Geraadpleegd op 2 mei 2019, van <https://che.itslearning.com/ContentArea/ContentArea.aspx?LocationType=1&LocationID=479>
- Dekker, W. H., & Van Dieren, A. (2018). Handleiding dialogische gespreksvoering. Ede, Nederland: CHE.
- Ensie. (2016). Betekenis en definitie, lectoraat. Geraadpleegd op 2 april 2019, van <https://www.ensie.nl/redactie-ensie/lectorat/4>
- Galbusera, L., & Kyselo, M. (2017). The difference that makes the difference: a conceptual analysis of the open dialogue approach. *Psychosis*, 10(1), 47–54. <https://doi.org/10.1080/17522439.2017.1397734>
- GGzE. (2018, 30 januari). *POD bij GGzE* [Video]. Geraadpleegd op 12 maart 2019, van https://www.youtube.com/watch?v=PI0RU45_Cdk
- Guilfoyle, M. (2003). Dialogue and Power: A Critical Analysis of Power in Dialogical Therapy. *Family Process*, 42(3), 331–343. <https://doi.org/10.1111/j.1545-5300.2003.00331.x>
- Hoogveld, B., Janssen-Noordman, A., & Van Merriënboer, J. (2011). *Innovatief onderwijs in de praktijk: toepassingen van het 4C-ID-model*. Groningen, Nederland: Noordhoff.
- Iba, T., Nagai, M., Asano, R., Ishida, T., Eguchi, M., & Matsumiya, A. (2017). *Open dialogue patterns. Proceedings of the VikingPloP 2017 Conference on Pattern Languages of Program - VikingPloP*. doi:10.1145/3158491.3158502
- Leansixsigmatools. (2019, 2 mei). Stakeholders | voorbeelden: interne, externe en interface stakeholders. Geraadpleegd op 5 mei 2019, van https://leansixsigmatools.nl/overzicht-stakeholders?cli_action=1556789418.441
- Lunenberg, M., Ponte, P., & Ven, P. van de (2006). Waarom zouden docenten en opleiders geen onderzoek mogen doen ...? *VELON Tijdschrift voor Lerarenopleiders*, 27(2), 17-27
- Morphy, T. (z.d.). Stakeholder Analysis | BEST way to analyse Stakeholders. Geraadpleegd op 5 mei 2019, van <https://www.stakeholdermap.com/stakeholder-analysis.html>
- Movisie. (2017, 13 november). Eigen regie vraagt nieuwe houding van professionals. Geraadpleegd op 22 februari 2019, van <https://www.movisie.nl/artikel/eigen-regie-vraagt-nieuwe-houding-professionals>

- Movisie. (2018, 29 maart). Zelfregie of zelfredzaam. Ziet u het verschil? Geraadpleegd op 22 februari 2019, van <https://www.movisie.nl/artikel/zelfregie-zelfredzaam-ziet-u-verschil>
- Olson, M., Seikkula, J., & Ziedonis, D. (2014). *The key elements of dialogic practice in open dialogue: Fidelity criteria* (Version 1.1: September 2, 2014). Geraadpleegd van <http://www.do-ge.ch/uploads/1/3/9/9/13993272/keyelements1.109022014.pdf>
- POD Conference. (2016, 9 mei). *POD Conference 2016 Highlights* [Video]. Geraadpleegd op 12 maart 2019, van <https://www.youtube.com/watch?v=AxGPcSPR04c>
- POD Nederland. (2017b, 1 september). *PODNL "Hoe reageren klanten op POD?" 001 Dirk Corstens* [Video]. Geraadpleegd op 12 maart 2019, van <https://www.youtube.com/watch?v=Jbrts1Z2F8Y>
- POD Nederland. (2017a, 4 september). *PODNL "Wat is anders aan POD dan je gewend bent?" 002 Tom van Wel* [Video]. Geraadpleegd op 12 maart 2019, van <https://www.youtube.com/watch?v=FPofvmPHjs0>
- Razzaque, R., & Stockmann, T. (2016). An introduction to peer-supported open dialogue in mental healthcare. *BJPsych Advances*, 22(5), 348–356. <https://doi.org/10.1192/apt.bp.115.015230>
- Saunders, M., Lewis, P., & Thornhill, A. (2011). *Methoden en technieken van onderzoek* (5e ed.). Amsterdam, Nederland: Pearson Education.
- Seikkula, J. (2008). Inner and outer voices in the present moment of family and network therapy. *Journal of Family Therapy*, 30(4), 478–491. <https://doi.org/10.1111/j.1467-6427.2008.00439.x>
- Seikkula, J. (2011). Becoming Dialogical: Psychotherapy or a Way of Life? *Australian and New Zealand Journal of Family Therapy*, 32(3), 179–193.
- Seikkula, J. (2016, 20 augustus). Open dialogues in the present and the future – new developments | Open Dialogue. Geraadpleegd op 12 maart 2019, van <http://open-dialogue.net/open-dialogues-in-the-present-and-the-future-new-developments/>
- Seikkula, J., Aaltonen, J., Alakare, B., Haarakangas, K., Keränen, J., & Sutela, M. (1995). Treating psychosis by means of Open Dialogue. In S. Friedman (Red.), *The Reflecting Team in Action: Collaborative Practice in Family Therapy* (pp. 62–80). New York, Amerika: Guilford Publications.
- Seikkula, J., Alakare, B., Aaltonen, J., Holma, J., Rasinkangas A., & Lehtinen, V. (2003). Open Dialogue Approach: Treatment Principles and Preliminary Results of a Two-Year Follow-Up on First Episode Schizophrenia. *Ethical Human Sciences and Services*, 5(3), 163-82.

Seikkula, J., Arnkil, T. E., & Erikson, E. (2003). Postmodern Society and Social Networks: Open and Anticipation Dialogues in Network Meetings. *Family Process*, 42(2), 185–203. <https://doi.org/10.1111/j.1545-5300.2003.42201.x>

Seikkula, J., & Arnkil, T.E. (2006). *Dialogical Meetings in Social Networks*. Londen, Engeland: Karnac Books.

Seikkula, J., & Arnkil, T.E. (2014). *Open Dialogues and anticipations: Respecting otherness in the present moment*. Tampere, Finland: Juvenes Print.

Seikkula, J., & Arnkil, T. E. (2017). *Open Dialogues and Anticipations: - Respecting Otherness in the Present Moment* (3e ed.). Helsinki, Finland: National Institute for Health and Welfare.

Seikkula, J., & Trimble, D. (2005). Healing Elements of Therapeutic Conversation: Dialogue as an Embodiment of Love. *Family Process*, 44(4), 461–475. <https://doi.org/10.1111/j.1545-5300.2005.00072.x>

Smaling, A. (2000). Inductieve, analoge en communicatieve generalisatie. In: F. Wester, A. Smaling & L. Mulder (red.). *Praktijkgericht kwalitatief onderzoek*. Bussum, Nederland: Coutinho.

Smeijsters, H. (2009). Onderzoek in en door de praktijk en practice based evidence in de lerende organisatie. Voorbeelden van onderzoek door kenniskringen van hogescholen. TH&MA. *Tijdschrift voor Hoger onderwijs & Management*, 15(6), 4-13.

Van der Donk, C., & Van Lanen, B. (2017). *Praktijkonderzoek in zorg en welzijn* (2e ed.). Bussum, Nederland: Coutinho.

Van vraag naar antwoord [powerpoint]. (z.d.). Geraadpleegd op 19 maart 2019, van <http://www.cs.ru.nl/E.Barendsen/onderwijs/onderzoeksvaardigheden/doc9.pdf>

Werkplaats Herstelondersteuning. (z.d.). POD Nederland. Geraadpleegd op 20 maart 2019, van <https://www.herstelondersteuning.nl/open-dialogue/pod-nederland/>

Wet Maatschappelijke Ondersteuning 2015. (2015, 1 januari). Geraadpleegd op 5 maart 2019, van <https://wetten.overheid.nl/BWBR0035362/2018-11-17#Hoofdstuk1>

Bijlage 1 Veldoriëntatie

1. Hoe heb je 2 personen gezocht en gevonden? Wat ging in dat proces goed en wat kan beter: wat heb je ervan geleerd?

Onze opdrachtgever heeft ons in contact gebracht met Tom van Wel. Hij werkt bij Altrecht en wil de samenwerking aangaan, zodat wij binnen deze organisatie onze interviews kunnen doen. Met Tom hebben wij regelmatig contact, omdat wij ook een GO van hem moeten krijgen om te onderzoeken wat wij willen. Daarom houden wij hem zo goed mogelijk op de hoogte van waar wij mee bezig zijn, zodat we geen zijspoor in trekken waarbij er geen mogelijkheden zijn om dit uit te werken binnen Altrecht. Via Tom hebben wij ook contactgegevens gekregen van mensen die de opleiding 'Open Dialogue' gedaan hebben en hieruit ook werkzaam zijn. Deze personen hebben wij opgebeld om wat vragen te stellen met betrekking tot de twaalf sleutelementen zoals Open Dialogue die beschrijft. Het doel hiervan was om onze onderzoeksvraag concreet te kunnen maken en helder te formuleren. Voor deze oriëntatie hebben we de techniek 5: 'In gesprek gaan met collega's, cliënten en andere betrokkenen' (Van der Donk & Van Lanen, 2017) gebruikt. Voor ons was het erg makkelijk om aan deze contacten te komen en deze mensen waren ook goed bereikbaar, waardoor we vrijwel niet tegen zaken aanliepen. Waar we ons wel bewust van werden was dat we overal toestemming voor moeten vragen en vervolgens weer moeten wachten op een antwoord. Dus wat van belang is, is dat we op tijd beginnen aan dat wat we willen doen en daar op tijd de juiste contacten voor verzamelen.

2. Wat levert de gesprekken met hen je op m.b.t. de oriëntatie op het vraagstuk dat je gaat onderzoeken?

Ondanks dat we een vrij concrete vraag hadden die we wilden stellen, kregen we veel meer informatie over Open Dialogue en hebben we al een veel beter beeld bij de praktijk. Eerst hadden we er veel over gelezen en nu zien we ook dat het zeer relevant is om de ervaring vanuit de praktijk erbij te betrekken. We hebben een antwoord gekregen op de vraag welke van de twaalf elementen van Open Dialogue zij als het meest relevant zien om te onderzoeken. Hierbij lichtten de geïnterviewden ook hun antwoord toe, wat onze oriëntatie concreter maakte. Dit helpt ons bij het formuleren van de onderzoeksvraag.

Bijlage 2 Begrippenlijst

Begrip	Definitie/verklaring
Lectoraat	Een leerstoel aan een onderwijsinstelling waarin lectoren zich bezighouden met ontwikkeling van het kennisdomein. Met als doel dat die kennis terecht komt in het werkveld van de docent (Ensie, 2016).
Netwerkbijeenkomsten	Gesprekken waaraan professional, cliënt en netwerk deelnemen, binnen de context van het sociaal werk.
Netwerk	Familie en belangrijke anderen uit de omgeving van de hulpvrager die om een andere reden, dan voor hun beroep, zijn betrokken bij de zorg.
Basisprincipes	Zeven overkoepelende richtlijnen, waarvan er vijf zijn gericht op de organisatie van het psychiatrisch systeem en twee inhoudelijk op het gesprek binnen de netwerkbijeenkomst (Olson et al., 2014).
Sleutelementen	Gespreksacties, uitgevoerd door de therapeut, die de dialoog in de netwerkbijeenkomst op gang brengen en bevorderen en daarnaast helpen met het mobiliseren van de middelen van de cliënt en zijn netwerk (Olson et al., 2014).
Het ontlokken van meerstemmigheid	Het ontlokken van meerstemmigheid houdt volgens de benadering van Open Dialogue in dat alle stemmen in een netwerkbijeenkomst gehoord worden.
Horizontale meerstemmigheid	Horizontale meerstemmigheid is de ruimte voor verschillende stemmen van aanwezigen binnen een netwerkbijeenkomst (Olson et al., 2014).
Verticale meerstemmigheid	Verticale meerstemmigheid is de ruimte voor verschillende stemmen binnen één persoon in de netwerkbijeenkomst. Hierbij kan worden gedacht aan verschillende gedachten en gevoelens van een persoon, of de beïnvloeding van niet-aanwezigen op gedachten en gevoelens van een aanwezige (Seikkula & Arnkil, 2006).

Bijlage 3 Eindpresentatie onderzoek

PowerPoint presentatie

De gesproken tekst is opgenomen in het bronnenboek.

**Stemmen
van
waarde**

*Een onderzoek naar de
ervaringen met het
'**Ontlokken van
meerstemmigheid**'
volgens de benadering van
Open Dialogue*

Laurette Liefting & Emalise Joosse

**Stemmen
van
waarde**

Hoe ervaren de deelnemende partijen in
netwerkbijeenkomsten binnen de GGZ het
ontlokken van meerstemmigheid volgens de
benadering van Open Dialogue?

The logo consists of three overlapping speech bubble shapes. The top one is red and contains the word 'Stemmen'. The middle one is orange and contains the word 'van'. The bottom one is teal and contains the word 'waarde'.

Stemmen van waarde

Meerstemmigheid

- Horizontale meerstemmigheid
Zienswijzen van aanwezigen
- Verticale meerstemmigheid
Gedachten en gevoelens
Niet-aanwezigen

The logo consists of three overlapping speech bubble shapes. The top one is red and contains the word 'Stemmen'. The middle one is orange and contains the word 'van'. The bottom one is teal and contains the word 'waarde'.

Stemmen van waarde

Praktijkonderzoek

- **Professionals**
“Open Dialogue gesprekken zijn een en al ruimte”
*“Het is heel goed om al die verschillende waarheden op
tafel te krijgen”*
- **Cliënten en netwerkleden**
“Je mag zeggen wat je wil”
*“Voorheen ging het een beetje langs elkaar heen als er
problemen zijn en nu spreek je het uit”*

The logo consists of three overlapping speech bubble shapes. The top one is red and contains the word 'Stemmen' in white. The middle one is orange and contains the word 'van' in white. The bottom one is teal and contains the word 'waarde' in white. The background of the slide is a light gray with a repeating geometric pattern.

Stemmen van waarde

Conclusie

- Literatuur vs praktijk

The logo consists of three overlapping speech bubble shapes. The top one is red and contains the word 'Stemmen' in white. The middle one is orange and contains the word 'van' in white. The bottom one is teal and contains the word 'waarde' in white. The background of the slide is a light gray with a repeating geometric pattern.

Stemmen van waarde

Aanbeveling

- Vraag opdrachtgever:
Ontwerpen van lesmateriaal
- Oefenen met het ontlocken van meerstemmigheid
door het uitspelen van een casus

Ontlokken van Meerstemmigheid

Een sleutelement uit de
benadering van Open
Dialogue

Een spel gebaseerd op het
onderzoek 'Waarde van stemmen'
Ontworpen door Emalise Joosse &
Laurette Liefing

Beroepsproduct

- Handleiding
- 4 verschillende casussen
- 4 x 5 rolbeschrijvingen

Stemmen van waarde

Hoe ervaren de deelnemende partijen in
netwerkbijeenkomsten binnen de GGZ
het ontlokken van meerstemmigheid
volgens de benadering van Open
Dialogue?

*Professional: "Er leven in mij verschillende
ideeën, er leven in de cliënt en in de netwerk
verschillende ideeën en ik vind dat wel
bevrijdend"*

*Cliënt: "Ja, de beste therapie die wij tot nu toe
gekregen hebben... dat je gewoon serieus genomen
wordt"*

Beoordeling eindpresentatie

Toets Project Innoveren en Ondernemen, deel C: Presentatie
Beoordelingsformulier voor opdrachtgever

Beoordeling door opdrachtgever Toets SW-8-INNOV-17 Presentatie Project Innoveren en ondernemen Jaar 4 18-19		Student 1: Lawette Ueiting Studentnr: 150656	Student 2: Emalise Joasse Studentnr: 161484
Titel Presentatie/Project: Stemmen va Vande		Datum presentatie/ beoordeling: 27-5-19	
Naam opdrachtgever/instelling/organisatie: Associatielectoraat		Kans: 1	
Voorwaardelijk voor de presentatie: De opdrachtgever verklaart dat hij het opgeleverde product als voldoende beoordeelt (concreet en bruikbaar). Zie toelichtingssruimte.			
Naam opdrachtgever/werkveldbegeleider: E-mailadres: Telefoonnummer: 0653743311 Handtekening opdrachtgever/ werkveldbegeleider: 		Beoordeling: Student 1: OV Student 2: OV = Voldoende (V), mits A. op alle aangegeven criteria minimaal 3 punten is gescoord. NB: de punten van deze beoordeling van de presentatie per student worden door de beoordelaars van het verslag overgenomen op het beoordelingsformulier van de Toets SW-8-INNOV-17 Verslag, mits is voldaan aan de voorwaarden voor beoordeling (zie volgende rij deze tabel)	
Voldaan aan voorwaarden voor overnemen van beoordeling door opdrachtgever: Naast deze beoordeling is de powerpoint, prezi, een link met een filmpje van de presentatie of een beschrijving/draaiboek van de presentatie door de studenten opgenomen als bijlage in hun eindverslag van het Project Innoveren en Ondernemen.		Akkoord/niet-akkoord* *Indien niet akkoord wordt niet overgegaan tot het overnemen van deze beoordeling op het volledige beoordelingsformulier. Er vindt afstemming met de opdrachtgever plaats.	
Beoordelingscriteria		Onvoldoende	Voldoende Goed
9.2.3. De sociaal werker presenteert resultaten uit eigen praktijkonderzoek aan professionals.			
12. Resultaten en aanbevelingen van het onderzoek zijn in relatie tot het eindproduct aan professionals gepresenteerd.	Er is geen presentatie gegeven aan professionals. In de presentatie zijn de resultaten en aanbevelingen van het onderzoek niet of onvolledig aan de orde geweest en/of niet verbonden aan het eindproduct. 0	Er is een presentatie gegeven aan professionals, waarbij de belangrijkste resultaten en aanbevelingen van het onderzoek in relatie tot het eindproduct naar voren zijn gebracht. 3	Als voldoende. De resultaten van het eigen praktijkonderzoek zijn helder en kritisch verwoord en zijn passend ter onderbouwing van de presentatie van het ontwikkelde eindproduct. 5

Aantal punten 0, 3 of 5 volgens rubric voor student 1:	Feedback/ toelichting: Heldere + goede presentatie. Resultaten helder gepresenteerd en gehoppeld aan de toelichting van het product.		
Aantal punten 0, 3 of 5 volgens rubric voor student 2:	Feedback/ toelichting: Idem		
13. De uitvoering van de presentatie is passend bij de inhoud van het onderzoek en het eindproduct en het beoogde publiek.	De uitvoering van de presentatie is niet passend bij het eindproduct en/of beoogde publiek. 0	De uitvoering van de presentatie past door de vormgeving bij de inhoud van het onderzoek en het eindproduct en sluit aan bij het beoogde publiek. 3	Als voldoende. De presentatie gaat gepaard met interactie met het publiek waarbij professionele afstemming of dialoog ten aanzien van het eindproduct wordt gezocht. 5
Aantal punten 0, 3 of 5 volgens rubric voor student 1:	Feedback/ toelichting: Prima		
Aantal punten 0, 3 of 5 volgens rubric voor student 2:	Feedback/ toelichting: Prima		
Aantal punten student 1: 10			
Aantal punten student 2: 10			
*Toelichting op de beoordeling (voldoende) van het eindproduct door opdrachtgever (criteria: concreet en bruikbaar): Product is goed bruikbaar.			

Bijlage 4 Stakeholderanalyse

Type stakeholders	Stakeholder	Primair of secundair
Interne stakeholders	Christelijke Hogeschool Ede	Primaire stakeholders
	Opdrachtgevers Lectoraat Informele netwerken en Laatmoderniteit	
	Studentonderzoekers Lectoraat Informele netwerken en Laatmoderniteit	Secundaire stakeholders
Externe stakeholders	GGZ-organisaties werkzaam volgens Open Dialogue	Primaire stakeholders
	Professionals werkzaam volgens Open Dialogue	
	Cliënten	
	Netwerkliden	
	GGZ-organisaties/ (toekomstige) professionals niet-werkzaam volgens Open Dialogue	Secundaire stakeholders

Dit onderzoek maakt deel uit van een groter onderzoek, dat wordt uitgevoerd door het Lectoraat 'Informele netwerken en Laatmoderniteit'. Het Lectoraat is onderdeel van de Christelijke Hogeschool Ede (CHE). Om deze reden worden het Lectoraat en de CHE gezien als interne stakeholders. Het Lectoraat kan opgesplitst worden in twee partijen stakeholders: de opdrachtgevers en de studentonderzoekers. In de krachtenveldanalyse is te zien dat de opdrachtgevers en in mindere mate de CHE invloed hebben gehad op dit onderzoek en belang hebben bij de uitkomsten ervan. De resultaten van dit onderzoek zijn namelijk van belang voor de uitvoering van het eigen onderzoek van de opdrachtgevers, maar ook voor de vormgeving van de CHE-minor 'Professional in de GGZ'. De verzamelde kennis uit de onderzoeken van het Lectoraat zal worden gebruikt in de lessen van deze minor. Omdat de CHE bepalend is wat betreft de inhoud van de lessen, heeft deze stakeholder indirect ook invloed op de onderzoeken. Het zijn echter de opdrachtgevers die de specifieke richting geven aan de onderzoeken door de thema's, maar ook de gewenste opbrengsten ervan te bepalen.

Naast dit onderzoek, zijn er meer onderzoeken in opdracht van het Lectoraat Informele netwerken en Laatmoderniteit. De studentonderzoekers die verantwoordelijk zijn voor de uitvoering van deze

onderzoeken, hebben geen directe invloed of belang bij het verloop van dit onderzoek. Wel zijn de resultaten van de diverse onderzoeken gezamenlijk gepresenteerd, en is er op die manier sprake van enige betrokkenheid.

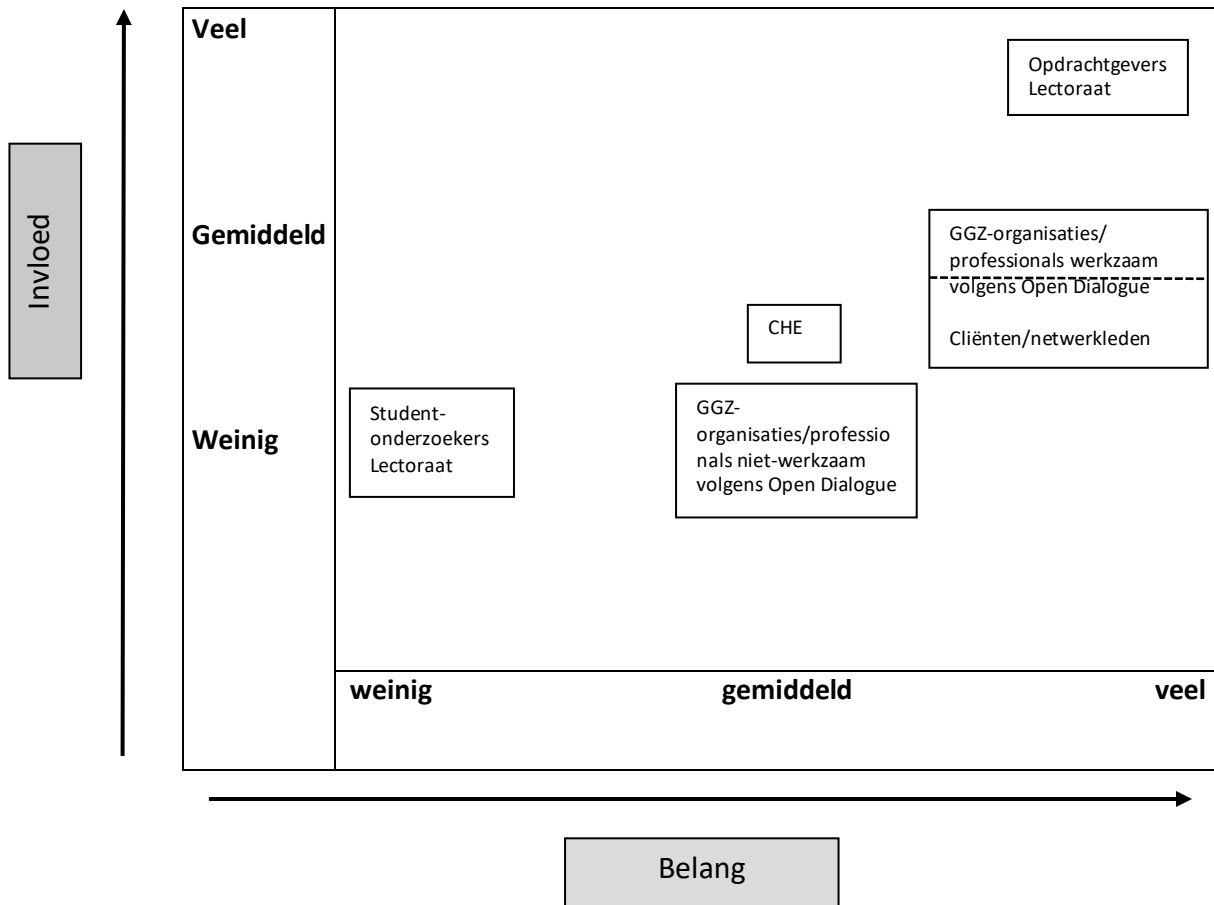
Zowel de GGZ-organisaties waarbinnen Open Dialogue is geïmplementeerd als de professionals die werkzaam zijn volgens deze benadering, vallen onder de externe stakeholders. Voor deze twee stakeholders is dit onderzoek van belang, omdat het de ervaringen met een element van Open Dialogue in kaart brengt. Doordat het onderzoek zich richt op de ervaringen van alle direct betrokken partijen, ontstaat er een duidelijk en betrouwbaar beeld van hoe het er in de praktijk aan toe gaat. Het onderzoek laat de organisaties en professionals zien wat de succes- en/of kritische factoren zijn van de manier waarop zij omgaan met meerstemmigheid in netwerkbijeenkomsten. Dit kan hen nieuwe inzichten opleveren die gebruikt kunnen worden voor het meer eigen maken en/of het succesvol toepassen van het ontlokken van meerstemmigheid. Zo kan deze manier van werken meer handen en voeten krijgen in de praktijk, wat bevorderend is voor de verdere implementatie van Open Dialogue.

Een aantal van de organisaties en professionals die werkzaam zijn volgens Open Dialogue, zijn betrokken geweest in het praktijkonderzoek. Hierdoor zijn zowel het verloop als de uitkomsten van het praktijkonderzoek deels door hen beïnvloed.

Ook de GGZ-organisaties en (toekomstige) professionals die (nog) niet werken volgens de benadering van Open Dialogue, worden gezien als externe stakeholders. Zij zijn niet betrokken geweest in dit onderzoek en hebben dus ook geen invloed gehad op de uitvoering ervan. Wel kunnen deze organisaties en professionals belang hebben bij de uitkomsten van het onderzoek. De resultaten kunnen hen belangrijke inzichten en kennis opleveren over het werken met meerstemmigheid vanuit een dialogisch en netwerkgericht kader. Daarnaast kan het hen helpen in de afweging om Open Dialogue of specifiek het element 'Ontlokken van meerstemmigheid, binnen hun eigen zorg of handelen in te zetten.

Naast professionals, zijn ook cliënten en netwerkleden, die ervaring hebben met netwerkbijeenkomsten volgens Open Dialogue, betrokken geweest in het praktijkonderzoek. Ook zij hebben hier dus invloed op gehad. Het belang van het onderzoek geldt voor alle cliënten en netwerken binnen de Nederlandse GGZ. De mogelijke nieuwe inzichten uit dit onderzoek voor organisaties en professionals, spelen door in de wijze waarop zij hulp bieden aan cliënten en hun netwerken. In het werken met meerstemmigheid vanuit een dialogisch en netwerkgericht kader, staan de behoeften van de cliënt en het netwerk centraal.

Krachtenveldanalyse

Bijlage 5 Schematische literatuurverkenning

Kleur	Betekenis
Groen	Gebruikt
Rood	Niet-gebruikt

Kernbegrippen DEELVRAAG 1	Bronnen (Link/DOI/APA-verwijzing)	Trefwoorden/ <i>databank/website</i>
Netwerktherapieën	1. Seikkula, J., Arnkil, T. E., & Erikson, E. (2003). Postmodern Society and Social Networks: Open and Anticipation Dialogues in Network Meetings. <i>Family Process</i>, 42(2), 185–203. https://doi.org/10.1111/j.1545-5300.2003.42201.x 2. Trimble, D. W., Kliman, J., Villapiano, A., & Beckett, W. (1984). Follow-up of a full-scale network assembly. <i>International Journal of Family Therapy</i>, 6(2), 102–113. https://doi.org/10.1007/bf00924446 3. https://books.google.nl/books?hl=nl&lr=&id=WcvUSS4Xd1gC&oi=fnd&pg=PA25&dq=Open+Dialogue+family+therapy&ots=hj545l2mYX&sig=CP0sJrTrRjNBfkSF5_NxYoRlmuo#v=onepage&q=Open%20Dialogue%20family%20therapy&f=false 4. Contemporary Family Therapy: An International Journal. Jun2015, Vol. 37 Issue 2, p122-129. 8p. 4 Charts. DOI 10.1007/s10591-015-9331-0 5. Brouwers, E. P., Van Gestel-Timmermans, H., & Van Nieuwenhuizen, C. (2013). Herstelgerichte zorg in Nederland: modegril of daadwerkelijke verandering? <i>Psychopraktijk</i>, 5(4), 14–17. https://doi.org/10.1007/s13170-013-0053-4 6. Beck, U., Giddens, A., & Lash, S. (1994). <i>Reflexive modernization: Politics, tradition and aesthetics in the modern social order</i>. Cambridge, Engeland: Polity Press.	1. <i>Lectoraat</i> 2. Verwijzing in bron 1 3. 'Open Dialogue family therapy' <i>Google books</i> 4. 'Network therapy and dialogue' <i>Academic Search Premier</i> 5. Document op website 'Werkplaats Herstelondersteuning Nederland' 6. Verwijzing in bron 1
Monoloog	1. Guilfoyle, M. (2003). Dialogue and Power: A Critical Analysis of Power in Dialogical Therapy. <i>Family Process</i>, 42(3), 331–343. https://doi.org/10.1111/j.1545-5300.2003.00331.x	1. 'Dialogical therapy' <i>Wiley</i>

	2. Morris, P. (1994). <i>The Bakhtin Reader: Selected Writings of Bakhtin, Medvedev, Voloshinov</i>. Londen, Engeland: Bloomsbury Academic. 3. Seikkula, J., & Trimble, D. (2005). Healing Elements of Therapeutic Conversation: Dialogue as an Embodiment of Love. <i>Family Process</i>, 44(4), 461–475. https://doi.org/10.1111/j.1545-5300.2005.00072.x 4. Bra°ten, S. (1988). Between dialogical mind and monological reason: Postulating the virtual other. In M. Campanella (Ed.), <i>Between rationality and cognition</i> (pp. 205–235). Torino, Italy: Albert Meynier.	2. Verwijzing in bron 1 3. <i>Lectoraat</i> 4. Verwijzing in bron 3
Dialogoog	1. Seikkula, J., & Trimble, D. (2005). Healing Elements of Therapeutic Conversation: Dialogue as an Embodiment of Love. <i>Family Process</i>, 44(4), 461–475. https://doi.org/10.1111/j.1545-5300.2005.00072.x 2. Guilfoyle, M. (2003). Dialogue and Power: A Critical Analysis of Power in Dialogical Therapy. <i>Family Process</i>, 42(3), 331–343. https://doi.org/10.1111/j.1545-5300.2003.00331.x 3. Morris, P. (1994). <i>The Bakhtin Reader: Selected Writings of Bakhtin, Medvedev, Voloshinov</i>. Londen, Engeland: Bloomsbury Academic. 4. Seikkula, J. (2011). Becoming Dialogical: Psychotherapy or a Way of Life? <i>Australian and New Zealand Journal of Family Therapy</i>, 32(3), 179–193. 5. Bakhtin, M. M., & Emerson, C. (1984). <i>Problems of Dostoevsky's Poetics</i>. Manchester, Engeland: Manchester University Press. 6. van der Laan, M.C. PSIE (1993) 19: 138. https://doi.org/10.1007/BF03061787 7. 'Emotions and the Therapist: A Systemic-Dialogical approach', Paolo Bertrando	1. <i>Lectoraat</i> 2. 'Dialogical therapy' Wiley 3. Verwijzing in bron 2 4. <i>Lectoraat</i> 5. Verwijzing in bron 4 6. 'Dialogoog in therapeutische relatie' Springerlink 7. 'Dialogical approach' Google Scholar

Need-Adapted Treatment	1.Seikkula, J. (2011). Becoming Dialogical: Psychotherapy or a Way of Life? <i>Australian and New Zealand Journal of Family Therapy</i>, 32(3), 179–193. 2.http://easy.squareis.com/https/books.google.com/books?hl=nl&lr=&id=Yamx12HW8F4C&oi=fnd&pg=PR11&ots=aJIVfmSfJi&sig=ggcybv9NDBRzZpvFVFYedBMBWdQ&__x=0710	1.Lectoraat 2. ‘Network therapy and dialogue’ <i>Springerlink</i>
Open bijeenkomsten	1.Seikkula, J., Arnkil, T. E., & Erikson, E. (2003). Postmodern Society and Social Networks: Open and Anticipation Dialogues in Network Meetings. <i>Family Process</i>, 42(2), 185–203. https://doi.org/10.1111/j.1545-5300.2003.42201.x 2.Seikkula, J. (2011). Becoming Dialogical: Psychotherapy or a Way of Life? <i>Australian and New Zealand Journal of Family Therapy</i>, 32(3), 179–193.	1.Lectoraat 2.Lectoraat
Open Dialogue	1.Seikkula, J., Arnkil, T. E., & Erikson, E. (2003). Postmodern Society and Social Networks: Open and Anticipation Dialogues in Network Meetings. <i>Family Process</i>, 42(2), 185–203. https://doi.org/10.1111/j.1545-5300.2003.42201.x 2.Razzaque, R., & Stockmann, T. (2016). An introduction to peer-supported open dialogue in mental healthcare. <i>BJPsych Advances</i>, 22(05), 348–356. https://doi.org/10.1192/apt.bp.115.015230 3.Seikkula, J. (2011). Becoming Dialogical: Psychotherapy or a Way of Life? <i>Australian and New Zealand Journal of Family Therapy</i>, 32(3), 179–193. 4.Seikkula, J., Aaltonen, J., Alakare, B., Haarakangas, K., Keränen, J., & Sutela, M. (1995). Treating psychosis by means of Open Dialogue. In S. Friedman (Red.), <i>The Reflecting Team in Action: Collaborative Practice in Family Therapy</i> (pp. 62–80). New York, Amerika: Guilford Publications. 5. Olson, M., Seikkula, J., & Ziedonis, D. (2014). <i>The key elements of dialogic practice in open dialogue: Fidelity criteria</i> (Version 1.1: September 2, 2014). Geraadpleegd van http://www.do-ge.ch/uploads/1/3/9/9/13993272/keyelements1.109022014.pdf 6.https://doi.org/10.1002/anzf.1099	1.Lectoraat 2.Document op website ‘Werkplaats Herstelondersteuning Nederland’ 3.Lectoraat 4.Verwijzing in bron 3 5.Lectoraat 6.Lectoraat

	7.http://www.opgroeieninveiligheid.be/media/docs/LynnHoffman2007.pdf 8.https://doi.org/10.1111/j.1467-6427.2008.00439.x 9.https://doi.org/10.1111/j.1545-5300.2003.00403.x 10.https://doi.org/10.1007/978-3-319-74295-3_18 11.https://search.proquest.com/openview/fb78d07d73e1f1ea32ac772582fc7168/1?pq-origsite=gscholar&cbl=47664 12. Australian and New Zealand Journal of Family Therapy 2015, 36, 167–187 doi: 10.1002/anzf.1092 13. Aaltonen J., Seikkula J. (2017) Open Dialogue Family Therapy. In: Lebow J., Chambers A., Breunlin D. (eds) Encyclopedia of Couple and Family Therapy. Springer, Cham https://doi.org/10.1007/978-3-319-15877-8 14. Anderson, H. (2002). In the space between people: Seikkula's Open Dialogue Approach. <i>Journal of Marital and Family Therapy</i>, 28(3), 279–281. 15. Iba, T., Nagai, M., Asano, R., Ishida, T., Eguchi, M., & Matsumiya, A. (2017). Open dialogue patterns. <i>Proceedings of the VikingPloP 2017 Conference on Pattern Languages of Program - VikingPloP</i>. doi:10.1145/3158491.3158502	7. 'Wie is Jaakko Seikkula?' <i>Google Scholar</i> 8. <i>Lectoraat</i> 9. 'Seikkula OR Open Dialogue' <i>Wiley</i> 10. 'Open Dialogue Approach' <i>Springerlink</i> 11. 'Open Dialogue Anderson' <i>Google Scholar</i> 12. <i>Lectoraat</i> 13. 'Network therapy and dialogue' <i>Springerlink</i> 14. 'Experience with Open Dialogue' <i>Google Scholar</i> 15. <i>Lectoraat</i>
Informeel netwerk	1. Seikkula, J., Arnkil, T. E., & Erikson, E. (2003). Postmodern Society and Social Networks: Open and Anticipation Dialogues in Network Meetings. <i>Family Process</i>, 42(2), 185–203. https://doi.org/10.1111/j.1545-5300.2003.42201.x	1. <i>Lectoraat</i>
Dialogisch therapeutische houding	1. Galbusera, L., & Kyselo, M. (2017). The difference that makes the difference: a conceptual analysis of the open dialogue approach. <i>Psychosis</i>, 10(1), 47–54. https://doi.org/10.1080/17522439.2017.1397734	1. <i>Lectoraat</i>

	2. Olson, M., Seikkula, J., & Ziedonis, D. (2014). <i>The key elements of dialogic practice in open dialogue: Fidelity criteria</i> (Version 1.1: September 2, 2014). Geraadpleegd van http://www.do-ge.ch/uploads/1/3/9/9/13993272/keyelements1.109022014.pdf 3. Razzaque, R., & Stockmann, T. (2016). An introduction to peer-supported open dialogue in mental healthcare. <i>BJPsych Advances</i>, 22(05), 348–356. https://doi.org/10.1192/apt.bp.115.015230 4. Seikkula, J. (2008). Inner and outer voices in the present moment of family and network therapy. <i>Journal of Family Therapy</i>, 30(4), 478–491. https://doi.org/10.1111/j.1467-6427.2008.00439.x 5. Seikkula, J., & Arnkil, T.E. (2006). <i>Dialogical meetings in social networks</i>. Londen, Engeland: Karnac Books. 6. Seikkula, J., & Arnkil, T.E. (2014). <i>Open Dialogues and anticipations: Respecting otherness in the present moment</i>. Tampere, Finland: Juvenes Print. 7. Arnkil, T. E., & Seikkula, J. (2015). Developing Dialogicity in Relational Practices: Reflecting on Experiences from Open Dialogues. <i>Australian and New Zealand Journal of Family Therapy</i>, 36(1), 142–154. https://doi.org/10.1002/anzf.1099	2. Lectoraat 3. Document op website 'Werkplaats Herstelondersteuning Nederland' 4. Verwijzing in bron 1 5. Verwijzing in bron 1 6. Verwijzing in bron 1 7. Verwijzing in bron 1
Zeven basisprincipes	1. Seikkula, J. (2011). Becoming Dialogical: Psychotherapy or a Way of Life? <i>Australian and New Zealand Journal of Family Therapy</i>, 32(3), 179–193. 2. Razzaque, R., & Stockmann, T. (2016). An introduction to peer-supported open dialogue in mental healthcare. <i>BJPsych Advances</i>, 22(05), 348–356. https://doi.org/10.1192/apt.bp.115.015230 3. Seikkula, J., Alakare, B., Aaltonen, J., Holma, J., Rasinkangas A., & Lehtinen, V. (2003). Open Dialogue Approach: Treatment Principles and Preliminary Results of a Two-Year Follow-Up on First Episode Schizophrenia. <i>Ethical Human Sciences and Services</i>, 5(3), 163–82. DOI: 10.1891/1523-150X.5.3.163 4. Andersen, T. (1995). Reflecting processes. Acts of informing and forming. In S. Friedman (Red.), <i>The Reflecting Team in</i>	1. Lectoraat 2. Document op website 'Werkplaats Herstelondersteuning Nederland' 3. Verwijzing in bron 2 4. Verwijzing in bron 2

	<i>Action: Collaborative Practice in Family Therapy</i> (pp. 303–323). New York, Amerika: Guilford Publications. 5.Anderson, H. (1997). <i>Conversation, language, and possibilities</i>. New York, Amerika: Basic Books. 6.Anderson, H., & Goolishian, H. (1992). The client is the expert: a notknowing approach to therapy. In S. McNamee, & K. J. Gergen (Reds.), <i>Therapy as Social Construction</i> (pp. 25–39). Londen, Engeland: SAGE Publications. 7.https://doi.org/10.1080/17522439.2017.1344295	5.Verwijzing in bron 2 6.Verwijzing in bron 2 7. ‘Seven principles of Open Dialogue’ <i>Google Scholar</i>
Handelingsvermogen	1.Razzaque, R., & Stockmann, T. (2016). An introduction to peer-supported open dialogue in mental healthcare. <i>BJPsych Advances</i>, 22(05), 348–356. https://doi.org/10.1192/apt.bp.115.015230	1.Document op website <i>‘Werkplaats Herstelondersteuning Nederland’</i>
Dialogic Practice	1. Olson, M., Seikkula, J., & Ziedonis, D. (2014). <i>The key elements of dialogic practice in open dialogue: Fidelity criteria</i> (Version 1.1: September 2, 2014). Geraadpleegd van http://www.do-ge.ch/uploads/1/3/9/9/13993272/keyelements1.109022014.pdf	1.Lectoraat
Twaalf sleutelementen	1. Olson, M., Seikkula, J., & Ziedonis, D. (2014). <i>The key elements of dialogic practice in open dialogue: Fidelity criteria</i> (Version 1.1: September 2, 2014). Geraadpleegd van http://www.do-ge.ch/uploads/1/3/9/9/13993272/keyelements1.109022014.pdf	1.Lectoraat
Meerstemmigheid	1.Bøe, T. D., Kristoffersen, K., Lidbom, P. A., Lindvig, G. R., Seikkula, J., Ulland, D., & Zachariassen, K. (2015). ‘Through speaking, he finds himself ... a bit’: Dialogues Open for Moving and Living through Inviting Attentiveness, Expressive Vitality and New Meaning. <i>Australian and New Zealand Journal of Family Therapy</i>, 36(1), 167–187. https://doi.org/10.1002/anzf.1092	1.Lectoraat
Ervaringen ontlokken van meerstemmigheid	1.Brown, J. M., Kurtti, M., Haaranen, T., Löhönen, E., & Vahtola, P. (2015). A North-South Dialogue on Open Dialogues in Finland: The Challenges and the Resonances of Clinical	1.Lectoraat

	Practice. <i>Australian and New Zealand Journal of Family Therapy</i>, 36(1), 51–68. https://doi.org/10.1002/anzf.1089 2.POD Conference. (2016, 9 mei). <i>POD Conference 2016 Highlights</i> [Video]. Geraadpleegd op 12 maart 2019, van https://www.youtube.com/watch?v=AxGPcSPR04c 3.POD Nederland. (2017b, 1 september). <i>PODNL "Hoe reageren klanten op POD?" 001 Dirk Corstens</i> [Video]. Geraadpleegd op 12 maart 2019, van https://www.youtube.com/watch?v=Jbrts1Z2F8Y 4.POD Nederland. (2017a, 4 september). <i>PODNL "Wat is anders aan POD dan je gewend bent?" 002 Tom van Wel</i> [Video]. Geraadpleegd op 12 maart 2019, van https://www.youtube.com/watch?v=FPofvmPHjs0 5.GGzE. (2018, 30 januari). <i>POD bij GGzE</i> [Video]. Geraadpleegd op 12 maart 2019, van https://www.youtube.com/watch?v=PI0RU45_Cdk 6.POD studentvideos. (2016, May 4). <i>POD Conference 2016 Part 3</i>. Retrieved April 3, 2019, from https://www.youtube.com/watch?v=_rf_zbwLzok	2. Verwijzing 'Werkplaats Herstelondersteuning Nederland' 3. Verwijzing bron 2 4. Verwijzing bron 3 5. Verwijzing bron 4 6. Verwijzing bron 3
--	---	--

Bijlage 6 Interviewvragen

Professional interview

Naam geïnterviewde:

Organisatie en doelgroep:

Functie:

Inleidende vragen

1. Hoeveel bijeenkomsten hebben er plaatsgevonden met het netwerk uit de laatste bijeenkomst?
2. Wat was de samenstelling van de aanwezigen in de laatste bijeenkomst?
3. Hoe heeft u deze bijeenkomst ervaren?
4. Wat vindt u ervan dat het netwerk betrokken wordt in de bijeenkomst?
5. Wat is uw ervaring met de bijdrage van het netwerk tijdens de bijeenkomst?

Horizontale meerstemmigheid

1. In hoeverre werd iedereen uitgenodigd om zijn/haar zienswijze te delen in de bijeenkomst?
Op welke manier gebeurde dit?
2. Hoe werd er omgegaan met verschillende zienswijzen?
3. Hoe heeft u dit ervaren?
4. In hoeverre is dit helpend geweest voor het proces in de bijeenkomst?
Waardoor was dit helpend/niet-helpend?

Verticale meerstemmigheid

1. In hoeverre was er sprake van verschillende perspectieven binnen één van de aanwezigen op de besproken situatie?
2. In hoeverre was er sprake van verschillende perspectieven binnen uzelf?
3. In hoeverre werd er ruimte gemaakt voor deze verschillende perspectieven in één persoon?
Op welke manier gebeurde dit?
4. Hoe heeft u dit ervaren?
5. In hoeverre is dit helpend geweest voor het proces in de bijeenkomst?
Waardoor was dit helpend/niet-helpend?

Invloed niet-aanwezigen

1. In hoeverre was er tijdens de bijeenkomst aandacht voor de mogelijke invloed van niet-aanwezige personen?
Op welke manier werd hier aandacht aan gegeven?
2. Hoe heeft u dit ervaren?
3. In hoeverre is dit helpend geweest voor het proces in de bijeenkomst?
Waardoor was dit helpend/niet-helpend?

Cliënt / Netwerklid

Naam geïnterviewde:

Rol in het netwerk:

Inleidende vragen:

1. Bij hoeveel Open Dialogue-bijeenkomsten bent u in totaal aanwezig geweest?
2. Wat was de samenstelling van de aanwezigen in de laatste bijeenkomst?
3. Hoe heeft u de bijeenkomst ervaren?
4. Wat vindt u ervan dat het netwerk betrokken wordt in de bijeenkomst?

Vervolg vragen:

1. Hoe heeft u de aanwezigheid van de professional ervaren tijdens de bijeenkomst?
2. Wat is uw ervaring met de bijdrage van het netwerk tijdens de bijeenkomst?

Horizontale meerstemmigheid

1. In hoeverre werd iedereen uitgenodigd om zijn/haar zienswijze te delen in de bijeenkomst?
Op welke manier gebeurde dit?
2. Hoe werd er omgegaan met verschillende zienswijzen?
3. Hoe heeft u dit ervaren?
4. In hoeverre is dit helpend geweest voor u?
Waardoor was dit helpend/niet-helpend?

Verticale meerstemmigheid

1. In hoeverre had u zelf verschillende gedachten of gevoelens over de situatie die besproken werd?
2. In hoeverre werd er ruimte gemaakt voor deze verschillende gedachten of gevoelens?
Op welke manier gebeurde dit?
3. Hoe heeft u dit ervaren?
4. In hoeverre is dit helpend geweest voor u?
Waardoor was dit helpend/niet-helpend?

Invloed niet-aanwezigen

1. In hoeverre werden uw gedachten of gevoelens beïnvloedt door personen die niet aanwezig waren in het gesprek? *Hierbij kan ook gedacht worden aan de mogelijke invloed van overleden personen.*
2. In hoeverre was er tijdens de bijeenkomst aandacht voor de mogelijke invloed van niet-aanwezige personen?
Op welke manier werd hier aandacht aan gegeven?
3. Hoe heeft u dit ervaren?
4. In hoeverre is dit helpend geweest voor u?
Waardoor was dit helpend/niet-helpend?

Bijlage 7 Kernlabelschema's

Kernlabelschema professionals	
Kernlabel	Sublabel
Ontlocken van meerstemmigheid	Vragen naar horizontale meerstemmigheid
	Vragen naar verticale meerstemmigheid
	Vragen naar stemmen niet-aanwezig
	Vragen naar meerstemmigheid in een reflectie
	Benoemen van meerstemmigheid
	Niet ontlocken van stemmen aanwezig
	Niet ontlocken van stemmen niet-aanwezig
Omgang met eigen meerstemmigheid	Luisteren naar eigen stemmen
	Innemen van een onbevooroordeelde positie
	Delen van eigen stemmen
	Niet delen van eigen stemmen
Gelegenheid voor meerstemmigheid	Ruimte voor alle stemmen
	Vrij spreken
	Afbreken van monoloog
	Onvoldoende ruimte voor alle stemmen
Bijdrage van meerstemmigheid	Perspectiefverbreding
	Teweegbrengen van verandering
	Aansluiting tussen aanwezigen
Ervaringen met het ontlocken van meerstemmigheid	Positieve ervaringen
	Negatieve ervaringen
	Ervaringen met twijfel

Definitie kernlabels	
Ontlokken van meerstemmigheid	Ontlokken van meerstemmigheid zijn alle manieren waarop professionals tijdens een netwerkbijeenkomst proberen om de verschillende stemmen van zowel aanwezige als niet-aanwezige personen uit te nodigen.
Omgang met eigen meerstemmigheid	Omgang met eigen meerstemmigheid zijn alle manieren waarop professionals omgaan met de verschillende gedachten en gevoelens die zij zelf ervaren tijdens een netwerkbijeenkomst.
Gelegenheid voor meerstemmigheid	Gelegenheid voor meerstemmigheid zijn alle dingen in een netwerkbijeenkomst die kans geven voor het laten bestaan van meerstemmigheid.
Bijdrage van meerstemmigheid	Bijdrage van meerstemmigheid is alles wat de meerstemmigheid helpend maakt voor de aanwezigen in een netwerkbijeenkomst, alsook voor het proces van een netwerkbijeenkomst in het algemeen.
Ervaringen met het ontlokken van meerstemmigheid	Ervaringen met het ontlokken van meerstemmigheid zijn alle manieren waarop professionals het ontlokken van meerstemmigheid in een netwerkbijeenkomst beleven.

Kernlabelschema cliënten en netwerkleden	
Kernlabel	Sublabel
Ontlokken van horizontale meerstemmigheid	Gehoord worden
	Uitgenodigd voelen
	Uitgenodigd worden
	Ruimte ervaren
	Verschillende stemmen
	Reactie professionals
Ontlokken van verticale meerstemmigheid	Aanwezige verschillende gedachten/gevoelens
	Ruimte voor verschillende gedachten/gevoelens
	Reactie professionals
Betrekken van niet-aanwezigen	Ruimte voor bespreken van niet-aanwezigen
	Uitnodigen
	Reactie professionals
Belang van meerstemmigheid	Ervaring horizontale meerstemmigheid
	Bijdrage horizontale meerstemmigheid
	Ervaring verticale meerstemmigheid
	Bijdrage verticale meerstemmigheid
	Ervaring betrekken niet-aanwezigen
	Bijdrage betrekken niet-aanwezigen
	Bijdrage netwerk

Definitie kernlabels	
Ontlokken van horizontale meerstemmigheid	Ontlokken van horizontale meerstemmigheid geeft weer hoe cliënten en netwerkleden ervaren op welke manier horizontale meerstemmigheid toegepast wordt, welke uitwerking het heeft en hoe daarmee omgegaan wordt.
Ontlokken van verticale meerstemmigheid	Ontlokken van verticale meerstemmigheid geeft weer hoe cliënten en netwerkleden ervaren op welke manier verticale meerstemmigheid toegepast wordt, welke uitwerking het heeft en hoe daarmee omgegaan wordt.
Betrekken van niet-aanwezigen	Betrekken van niet-aanwezigen geeft weer hoe cliënten en netwerkleden ervaren op welke manier dit gedaan wordt, welke uitwerking dit heeft en hoe daarmee omgegaan wordt.
Belang van meerstemmigheid	Belang van meerstemmigheid geeft de ervaringen van- en de bijdrage voor cliënten en netwerkleden van meerstemmigheid weer.

Bijlage 8 Beroepsproduct

WPL Lesvoorbereidingsformulier 2017 - 2018			
			
Docent:	Albert van Dieren	Groep:	Minor Professional in de GGZ
Ontwerp:	Emalise Joosse & Laurette Liefing	Onderdeel:	Open Dialogue: ontlocken van meerstemmigheid
School:	Christelijk Hogeschool Ede	Cohort:	2019-2020

Verantwoording

De vormgeving en inhoud van dit product zijn gebaseerd op de resultaten uit het onderzoek 'Waarde van stemmen', waarin onderzoek is gedaan naar de ervaringen met het element ontlocken van meerstemmigheid van de benadering van Open Dialogue. De hoofdvraag in dit onderzoek is 'Hoe ervaren de deelnemende partijen in netwerkbijeenkomsten binnen de GGZ het ontlocken van meerstemmigheid volgens de benadering van Open Dialogue?'. In het onderzoek zijn er interviews afgelegd met professionals, cliënten en netwerkleden, waarin naar voren kwam dat het ontlocken van meerstemmigheid als erg waardevol wordt ervaren, maar dat het wel enige vaardigheid vraagt om het op de juiste manier toe te passen. Van belang is dan ook dat er een koppeling wordt gemaakt van theorie naar praktijkoefening (Joosse & Liefing, 2019). Met dit product wordt beoogt deze koppeling te maken.

Inhoud product

Het product kan als werkvorm ingezet worden binnen de lessen van de minor GGZ-agoog. Het product bestaat uit een speldoos met spelkaarten. Er zijn spelkaarten in verschillende kleuren, waarin elke kleur staat voor een aparte casus. Van elke kleur zijn er zes spelkaarten. Op één van de zes spelkaarten staat de casusbeschrijving en staan de betrokkenen die een rol spelen in de casus. De casusbeschrijving is kort geformuleerd in de vorm van een hulpvraag. Bij elke casus zijn er vijf betrokkenen; twee professionals, één cliënt en twee netwerkleden. Op de andere vijf spelkaarten worden deze betrokkenen beschreven aan de hand van een rolbeschrijving en een beschrijving van hun verschillende stemmen. Het is de bedoeling dat de studenten van de minor GGZ-agoog de verschillende casussen gaan uitspelen. De setting van iedere casus is een netwerkbijeenkomst volgens de principes van Open Dialogue.

Uitleg spel

Voor het uitspelen van een casus, zullen de studenten zich moeten verdiepen in één van de rollen. De studenten met de rol van professional proberen tijdens het uitspelen van de casus, de meerstemmigheid te ontlocken. Onder de meerstemmigheid vallen alle stemmen die staan beschreven op de kaartjes. Op elk kaartje is een onderverdeling gemaakt in horizontale en verticale stemmen. De horizontale stemmen zijn een beschrijving van de zienswijze die een betrokkene heeft op de casus en die hij/zij in het gesprek uit in relatie tot de andere aanwezigen. De verticale stemmen zijn een beschrijving van de gedachten en gevoelens, waarmee een betrokkene zijn eigen zienswijze overweegt (Seikkula & Arnkil, 2006). Deze verticale stemmen kunnen vanuit de betrokkene zelf zijn ontstaan of beïnvloedt zijn door belangrijke anderen in diens leven (Seikkula, 2011).

De studenten met de rol van professional kunnen diverse manieren gebruiken om de meerstemmigheid te ontlocken. Zo kunnen zij de meerstemmigheid op een directe manier ontlocken door het stellen van vragen of

op een indirecte manier door de aanwezigheid van verschillende stemmen te benoemen in een reflectie (Joosse & Liefing, 2019). In de meerstemmigheid is het belangrijk dat de studenten de eigen stem van een aanwezige onderscheiden van andere, niet-aanwezige personen die via diegene spreken (Dekker en Van Dieren, 2018).

Op de kaartjes van de professionals staat bij horizontale meerstemmigheid enkel beschreven dat de stem van de professional wordt gebruikt om in de netwerkbijeenkomst ruimte te geven aan alle stemmen, gedachten en gevoelens. Het is dan ook niet de bedoeling dat er vanuit de rol van professional actief een eigen visie of overtuiging wordt ingebracht tijdens het uitspelen van de casus. In Open Dialogue wordt dit vermeden, omdat de kans bestaat dat een professionele overtuiging de andere stemmen overschreeuwt (Arnkil & Seikkula, 2015). Daarentegen staan de verticale stemmen van de professionals wel volledig uitgeschreven op de kaartjes. Aandacht voor de eigen innerlijke stemmen, ofwel de eigen verticale meerstemmigheid is voor de professionals van belang (Olson et al., 2014). In de rol van professional, is de student vrij om de verticale meerstemmigheid op zijn kaartje te uiten in het gesprek. Dit kunnen zowel persoonlijke gevoelens van de professional zijn als ook reacties vanuit professionele bezorgdheid en kennis. De professionals nemen in hun hele persoon deel aan de netwerkbijeenkomst (Seikkula, 2008; Seikkula & Arnkil, 2006, 2014). Reacties vanuit een professionele invalshoek moeten in alle gevallen passend zijn bij de behoeften van de cliënt en diens netwerk (Razzaque & Stockmann, 2016).

Samengevat is het de bedoeling dat tijdens het uitspelen van een casus, twee studenten vanuit een professional-rol, ruimte maken voor de verschillende of zelfs tegenstrijdige stemmen die staan vermeld op de diverse kaartjes. Zij ontlokken de stemmen én gaan er op een respectvolle manier mee om. Respectvol omgaan met de stemmen houdt in dat er naar de stemmen geluisterd wordt en de stemmen naast elkaar mogen bestaan. Vanuit de rol van professional is het belangrijk niet te oordelen over de stemmen en een ieder vrij te laten in zijn of haar spreken (Joosse & Liefing, 2019).

Literatuurlijst

- Arnkil, T. E., & Seikkula, J. (2015). Developing Dialogicity in Relational Practices: Reflecting on Experiences from Open Dialogues. *Australian and New Zealand Journal of Family Therapy*, 36(1), 142–154. <https://doi.org/10.1002/anzf.1099>
- Dekker, W.H., & Van Dieren, A. (2018). Handleiding dialogische gespreksvoering. Ede, Nederland: CHE.
- Joosse, E.E., & Liefing, L.H.(2019). Waarde van Stemmen. Ede, Nederland: CHE.
- Olson, M., Seikkula, J., & Ziedonis, D. (2014). *The key elements of dialogic practice in open dialogue: Fidelity criteria* (Version 1.1: September 2, 2014). Geraadpleegd van <http://www.do-ge.ch/uploads/1/3/9/9/13993272/keyelements1.109022014.pdf>
- Seikkula, J. (2008). Inner and outer voices in the present moment of family and network therapy. *Journal of Family Therapy*, 30(4), 478–491. <https://doi.org/10.1111/j.1467-6427.2008.00439.x>
- Seikkula, J. (2011). Becoming Dialogical: Psychotherapy or a Way of Life? *Australian and New Zealand Journal of Family Therapy*, 32(3), 179–193.
- Seikkula, J., & Arnkil, T.E. (2006). *Dialogical Meetings in Social Networks*. Londen, Engeland: Karnac Books.
- Seikkula, J., & Arnkil, T.E. (2014). *Open Dialogues and anticipations: Respecting otherness in the present moment*. Tampere, Finland: Juvenes Print.

Beginsituatie:

De studenten hebben kennis van de belangrijkste uitgangspunten van Open Dialogue. Zij weten dat Open Dialogue bestaat uit zeven principes en twaalf elementen, waaronder het element 'Ontlokken van meerstemmigheid'. Daarnaast hebben zij een theoretische uitleg over het principe meerstemmigheid gehad. De studenten hebben in een eerdere les al eens geoefend met het element 'Delen van reflecties' of hebben hier in ieder geval voldoende kennis van, om het te kunnen toe passen in een dialoog.

Lesdoelen - SMARTI:

Aan het einde van de les hebben de studenten inzicht in het element 'ontlokken van meerstemmigheid' volgens Open Dialogue. Zij hebben ervaren wat horizontale en verticale meerstemmigheid inhoudt en hoe zij het kunnen ontlokken. Ook hebben de studenten ervaren welk belang het ontlokken van meerstemmigheid heeft. Door middel van een assessment kan worden getoetst of de studenten de meerstemmigheid kunnen ontlokken. Een andere optie is door middel van een casustoets de studenten te bevragen op hun kennis en inzichten met betrekking tot het ontlokken van meerstemmigheid.

Tijd	Wat de studenten doen Didactische Route	Wat de docent doet Lesverloop en werkvormen
	<i>Leerstof, student, leefwereld</i>	
5 min	Leerstof -> herhaling van theorie en kennis over het spel Student -> denkt na over vorige les en beantwoordt de vragen, waarna de uitleg van het spel aangehoord wordt	Terugblik: Grijp terug op de theoretische les waarin de elementen van Open Dialogue uitgelegd werden en zoom in op het ontlokken van meerstemmigheid. Stel de volgende vragen om de leerlingen mee te krijgen in de terugblik: - Uit welke twee delen bestaat meerstemmigheid? Antwoord: Horizontale en verticale meerstemmigheid. - Wat houden deze twee delen in? Antwoord: Horizontale meerstemmigheid bestaat uit de ruimte voor de stemmen van alle aanwezigen binnen een netwerkbijeenkomst. Verticale meerstemmigheid bestaat uit de ruimte voor gedachten en gevoelens van eenzelfde persoon binnen de netwerkbijeenkomst, waarbij er sprake kan zijn van het betrekken van niet-aanwezigen doordat zij invloed uitoefenen op gedachten en gevoelens van deelnemers. - Op welke manier wordt meerstemmigheid ontlokt? Antwoord: Het ontlokken van meerstemmigheid wordt door de professionals op directe en indirecte manieren gedaan door middel van vragen stellen en reflecties delen. - Wat is het belang van meerstemmigheid? Antwoord: Door middel van het ontlokken van meerstemmigheid verkrijgen cliënten en netwerkliden nieuwe inzichten en meer begrip voor elkaar. Hint: Wanneer nog niet genoemd is met welke vraag professionals netwerkbijeenkomsten beginnen, geef dit dan als hint: aan iedereen wordt gevraagd waar hij/zij het deze bijeenkomst over wil hebben.

20 min	Leefwereld -> de studenten doen. Ze spelen het spel door de rollen uit te voeren Leerstof -> de studenten leren op welke manier meerstemmigheid ontlokt wordt en welk effect dit heeft	Handleiding Uitleg: Kies een van onderstaande opties en leg de bijbehorende spelregels uit aan de studenten. Speel daarna het spel. Optie 1 De studenten maken groepen van vijf tot zes personen en nemen per groep de spelkaarten van een casus mee. De rollen worden verdeeld nadat de casus bekend is. De inhoud van een rol is alleen bekend bij de student die deze rol uitspeelt. De bijeenkomst wordt uitgespeeld. Docent: Sluit telkens aan bij een verschillende groep. Luister en geef tips om de meerstemmigheid te ontlocken. Mocht het voorkomen dat een groep eerder klaar is, laat hen dan van rollen wisselen. Optie 2 Vanuit de klas worden zes studenten gekozen om de rollen van een casus voorin de klas uit te spelen. De klas mag de professionals helpen met feedback en tips, wanneer daar behoefte voor is.
10 min	Student -> de studenten reflecteren op hun handelen. Leerstof -> de studenten leren op welke manier het anders/beter had gekund	Evaluatie plenair: Onder leiding van de docent wordt het uitgevoerde spel geëvalueerd. De volgende vragen worden besproken: - In hoeverre lukte het om de meerstemmigheid te ontlocken? - Wat deed het met de cliënt? - Wat deed het met de netwerkliden? - Wat deed het met de professionals? - Wat was lastig? - Wat zou je de volgende keer anders/beter doen?

Organisatie (voor, tijdens en na de les)Voor:

- Speldoos klaarzetten
- Stoelen klaarzetten om casus uit te spelen

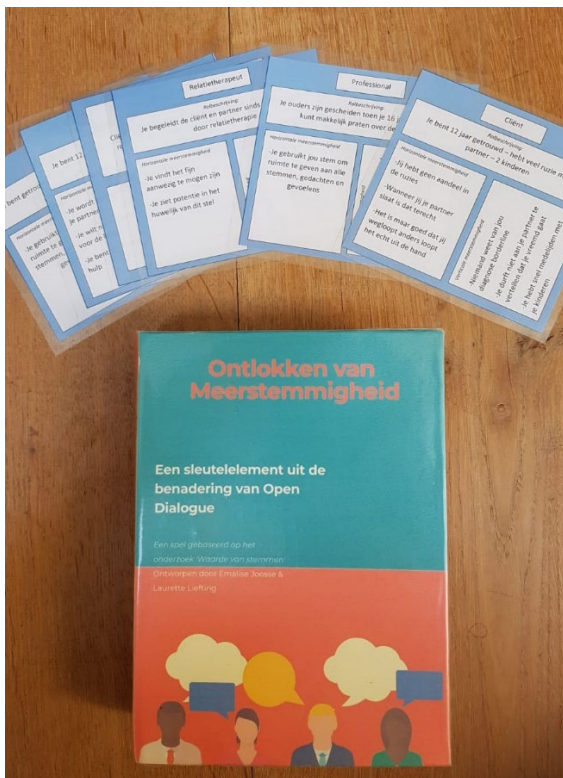
Tijdens:

- Spelregels uitleggen (handleiding)

Na:

- Tafels en stoelen terug zetten in opstelling van het lokaal
- Speldoos opbergen

Foto's product

Casusbeschrijving:*Hulpvraag:*

Cliënt (32) is verslaafd aan cocaïne.

Betrokkenen:

Cliënt

Moeder

Werkgever

Professional

Professional

Cliënt*Rolbeschrijving:*

32 jaar oud – 14 jaar verslaafd aan cocaïne - gescheiden ouders – werkgever heeft je betrappt op stelen

Horizontale meerstemmigheid

-Je wilt niet dat je werkgever aangifte doet, daarom ben je hier

-Je weet dat je moet stoppen met gebruik, maar wil eigenlijk niet

Verticale meerstemmigheid

-Je weet dat je moeder je niet uit huis zet, ondanks dreiging

-Je mist een vaderfiguur

-Je wilt je baan niet kwijt

-Je voelt je verloren

Werkgever*Rolbeschrijving:*

Je werknemer heeft je bestolen – je hebt hem de keuze gegeven: hulp zoeken of je doet aangifte

Horizontale meerstemmigheid

-Je werknemer meldt zich regelmatig ziek

-Je werknemer is vaak moe en laat steken vallen op het werk

-Je werknemer heeft in gesprek toegegeven cocaïne te gebruiken

Verticale meerstemmigheid

-Je wilt je werknemer niet kwijt

-Je bent beschadigd in je vertrouwen

-Je voelt je betrokken op je werknemer

Moeder*Rolbeschrijving:*

Je zoon (32) is verslaafd aan cocaïne – je bent erg zorgzaam

Horizontale meerstemmigheid

-Je wilt dat je zoon stopt met gebruik

-Je bent dankbaar dat hij hulp zoekt

-Als dit niet werkt zet je hem uit huis

Verticale meerstemmigheid

-Je bent bang voor de bedreiging van de dealer van je zoon

-Je voelt je verantwoordelijk voor de verslaving doordat je gescheiden bent

Professional*Rolbeschrijving:*

Je bent een gevoelig persoon – je uit je gedachten en gevoelens makkelijk

Horizontale meerstemmigheid

-Je gebruikt jouw stem om ruimte te geven aan alle stemmen, gedachten en gevoelens

Verticale meerstemmigheid

-Je broer is alcoholverslaafd geweest en is hieraan overleden

-Herkenning van gevoelens doet veel met je

-Je bent opgeleid tot psycholoog

Professional*Rolbeschrijving:*

Je bent een rationeel persoon – je toont niet makkelijk emotie

Horizontale meerstemmigheid

-Je gebruikt jouw stem om ruimte te geven aan alle stemmen, gedachten en gevoelens

Verticale meerstemmigheid

-Je weet dat de broer van je collega is overleden door een alcoholverslaving

-Je hebt ervaring in de verslavingszorg